

ถ่ายทอดประสบการณ์

ความคิด ความรู้สึก : บทเรียนสู่อนุชน
รุ่นหลังที่อยากก้าวมาจัดการงานวิจัย
โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย

จันทร์เพ็ญ ชูประภาวรรณ

และคณะ

พ.ศ.2546

ISBN 974-465-048-6

เอกสารรายงานวิชาการ

โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทยระยะที่ 1 ฉบับที่ 3

เปิดปมเรื่องน่ารู้

โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทยระยะที่ 1

ชุดผลงานวิชาการของโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทยระยะที่ 1 ซึ่งติดตามเด็กและครอบครัวไทย ตั้งแต่มารดาตั้งครรภ์ คลอดและเด็กเติบโตจนถึงอายุ 1 ปี ดำเนินการระหว่างปี พ.ศ.2543 และสิ้นสุดในเดือน ธันวาคม ปีพ.ศ.2545 ใน 5 พื้นที่ของประเทศไทย ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข และ องค์การอนามัยโลก เพื่อเผยแพร่ให้แก่ผู้ใช้ประโยชน์ กลุ่มต่าง ๆ และผู้สนใจทั่วไป ประกอบด้วย 3 กลุ่มคือ

หมวดเรื่องน่ารู้ ว่าด้วยที่มา แนวคิด และกรอบการวิเคราะห์ข้อมูล กับประสบการณ์จากทั่วโลก

1. แนวคิด กรอบการวิจัย และ วิเคราะห์ข้อมูล โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
2. แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากทั่วโลก – ประสบการณ์การวิจัยระยะยาวเรื่องเด็กและเยาวชน

หมวดเรื่องน่ารู้ ว่าด้วยถ่ายทอดประสบการณ์ด้านการจัดการในแง่มุมต่าง ๆ มี 5 เล่มคือ

3. ถ่ายทอดประสบการณ์ ความคิด ความรู้สึก : บทเรียนสู่อนุชนรุ่นหลังที่อยากก้าวมาจัดการงานวิจัย
4. การบริหารจัดการฐานข้อมูลขนาดใหญ่ : ประสบการณ์ครั้งแรกที่พัฒนาโดยคนไทย
5. การประกันและควบคุมคุณภาพข้อมูลในโครงการวิจัยขนาดใหญ่
6. ประสบการณ์การจัดการงานวิจัยในระดับพื้นที่
7. บันทึกกลับนักวิจัยในภาคสนาม
8. ประชาคมผู้ใช้ประโยชน์งานวิจัยในพื้นที่ 4 อำเภอโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย

หมวดเรื่องน่ารู้ ผลงานและองค์ความรู้จากการวิจัย 3 ปี แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มย่อย ได้แก่

(ก) ทำความเข้าใจชุมชนที่ล้อมรอบตัวเด็ก ประกอบด้วย

9. ประเพณีการเกิด : การดูแลทารกแรกเกิดตามบริบททางวัฒนธรรมในวิถีชุมชน 4 อำเภอ ของประเทศ – การศึกษาเชิงคุณภาพในโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
10. ค่านิยม ความเชื่อ เรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กในขวบปีแรก – การศึกษาเชิงคุณภาพในโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
11. ระบบความมั่นคงทางอาหารของชุมชน – การสำรวจชุมชน 4 ภาคในโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย

12. ประเพณี ความเชื่อ เกี่ยวกับการตั้งครุฑ การคลอด และการปฏิบัติตัวของมารดาหลังคลอด ใน 4 พื้นที่ศึกษา 4 ภาค ของประเทศไทย โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
13. ประเพณีในรอบปีของชุมชนใน 4 พื้นที่ศึกษา 4 ภาค โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย

(ข) เปิดมุมมองครอบครัวและสถานภาพของหญิงตั้งครรภ์ใน 5 พื้นที่ ประกอบด้วย

14. ทำความรู้จักครอบครัว บริบทของเด็กไทยใน 5 พื้นที่ โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
15. ครอบครัวเด็กไทย: ข้อค้นพบเบื้องต้นจากกรณีศึกษาที่อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น
16. ความพึงพอใจในการแต่งงานและการก่อรูปครอบครัวใน 5 พื้นที่
17. ภาวะโลหิตจางในไตรมาสที่ 3 ของการตั้งครรภ์ในหญิงไทย 5 ภาค โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
18. พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพช่องปาก ในหญิงตั้งครรภ์ 4 พื้นที่ โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย ระยะที่ 1
19. พฤติกรรมความผูกพันระหว่างมารดาและทารก พื้นฐานสำหรับการก่อรูปความเป็นคนเต็มคน : ครอบครัวและเด็กโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย

(ค) เปิดเพิ่มลูก ๆ ของเราในแง่มุมต่าง ๆ ประกอบด้วย

20. ทำความรู้จักเด็กไทยในโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
21. ฤาชนาคเด็กไทยจะ कैसे แกรน – การติดตามการเจริญเติบโตของเด็กขวบปีแรกในโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
22. ปัจจัยที่สัมพันธ์กับเด็กแรกเกิดน้ำหนักตัวน้อยในโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
23. พัฒนาการในช่วงขวบปีแรกของเด็กในโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
24. พัฒนาการและสภาวะทันตสุขภาพของเด็กขวบปีแรก ในพื้นที่ อ.เทพา จ.สงขลา โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย
25. สาเหตุการตายและอัตราตายปริกำเนิดที่แท้จริง จากการเฝ้าระวังหญิงมีครรภ์และทารกแรกเกิดโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทยระยะที่ 1
26. ผลของการติดเชื้อหนองพยาธิที่ติดต่อผ่านดินต่อการเกิดหอบแบบ wheeze ในเด็กอายุน้อยกว่า 3 ปี
27. วงจรหลับตื่นของทารกในครรภ์และความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของทารกในครรภ์กับพื้นอารมณ์ของเด็กเมื่ออายุ 1 ปี

เปิดโอกาสให้ท่านเลือกอ่านตามความสนใจของท่าน ข้อมูลที่ปรากฏในเอกสารทุกชุดอาจมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เนื่องจาก ณ ถึงปัจจุบัน ยังคงมีการนำเด็กเข้าโครงการฯ เพิ่มเติมในบางพื้นที่ อย่างไรก็ตามท่านสามารถนำไปใช้อ้างอิงได้ด้วย ความระมัดระวัง ตัวเลขที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นจำนวนน้อย จึงไม่กระทบต่อคุณภาพและการแปลผลข้อมูล และข้อมูลเหล่านี้มีพลวัตไปตามธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาตามชื่อโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจาก **สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กระทรวงสาธารณสุข และ องค์การอนามัยโลก** เพื่อให้การศึกษาติดตามเด็กไทยตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา ใน 5 พื้นที่ทุกภาคของประเทศ ดำเนินการไปได้ด้วยดี นอกจากนี้โครงการยังได้รับความเอื้อเฟื้อเพื่อเสียดโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย จาก **บริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด** ซึ่งทางโครงการขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

นอกจากทุนวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานแล้ว โครงการยังได้รับคำปรึกษาอันเป็นประโยชน์ยิ่งจาก **คณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการ** ซึ่งมี **ศาสตราจารย์นายแพทย์จรัส สุวรรณเวลา** เป็นประธาน โดยมีที่ปรึกษาต่างประเทศ 2 ท่าน คือ Prof.Phil A. Silva (New Zealand) และ Prof.Dr.David Barker (England) รวมถึงความเสียสละ ความมุ่งมั่นของ **คณาจารย์ นักวิจัยหลัก** รวม 70 คน และความอุทิศตนของ **คณะผู้ช่วยนักวิจัย** ในพื้นที่ กว่า 40 คน ที่ผนึกแรงกายแรงใจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ และ ผลผลิตการวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยในอนาคต

ส่วนสำคัญที่สุดของโครงการฯ ที่จะต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงก็คือ **เด็ก ๆ กลุ่มตัวอย่าง และ พ่อ แม่ ผู้เลี้ยงดูหลัก** กว่า 4,200 ครอบครัวทั่วประเทศ ซึ่งให้ข้อมูล และข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต ซึ่งนับเป็นกลุ่มครอบครัวต้นแบบ ในการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบความรู้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาเด็กไทยอย่างมีคุณภาพในรุ่นต่อไป

และที่จะลืมไม่ได้คือ ผู้ให้กำเนิดโครงการฯ **ศ.น.พ.วิจารณ์ พานิช** และ ผู้สนับสนุนให้กำลังใจนักวิจัย อย่างเมตตาเสมอมา **ศ.น.พ.อารี วัลยะเสวี** และ **ศ.พ.ญ.สาคร ธนะมิตต์**

รายชื่อวิทยากร

1. พ.ญ.จันทร์เพ็ญ ชูประภาวรรณ	ผู้อำนวยการโครงการฯ
2. รศ.ดร.บัณฑิต ถิ่นคำพร	รองผู้อำนวยการฯ และ ผู้จัดการศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
3. นพ.ดร.ชัยชนะ นิ่มนวล	ผู้ช่วยผู้อำนวยการฯ ฝ่ายบริหาร
4. รศ.พญ.ลัดดา เหมาะสุวรรณ	หัวหน้าทีมวิจัยเด็ก
5. น.พ.ชาญยุทธ ศุภคุณภิญโญ	ทีมวิจัยเด็ก
6. พ.ญ.เบญจพร ปัญญาียง	ทีมวิจัยเด็ก
7. พ.ญ.วราภรณ์ เตชะเสนา	ทีมวิจัยเด็ก
8. รศ.พญ.ศิริกุล อิศรานุรักษ์	ทีมวิจัยเด็ก
9. ผศ.ดร.อุไรพร จิตต์แจ้ง	ทีมวิจัยเด็ก
10. รศ.ดร.รุจา ภูไพบูลย์	หัวหน้าทีมวิจัยครอบครัว
11. รศ.ดร.กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล	ทีมวิจัยครอบครัว
12. ผศ.ดร.จรรยา วิริยะศุกร	ทีมวิจัยครอบครัว
13. ผศ.พญ.จิตเกษม เก่งพล	ทีมวิจัยครอบครัว
14. รศ.ดร.จิตตินันท์ เตชะคุปต์	ทีมวิจัยครอบครัว
15. อาจารย์ถวัลย์ เนียมทรัพย์	ทีมวิจัยครอบครัว
16. ผศ.ดร.นิตยา สิ้นสุกใส	ทีมวิจัยครอบครัว
17. ดร.พัชรินทร์ เล็กสวัสดิ์	ทีมวิจัยครอบครัว
18. อ.ภัทรา สง่า	หัวหน้าทีมวิจัยชุมชน
19. ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ	ทีมวิจัยชุมชน
20. ดร.ชื่นจิตร โพธิ์ศัพท์สุข	ทีมวิจัยชุมชน
21. ผศ.ดร.อำภาพร พัววิไล	ทีมวิจัยชุมชน
22. ดร.น้ำอ้อย ภาคิวงค์	ทีมวิจัยชุมชน
23. รศ.ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ	ทีมวิจัยชุมชน
24. คุณเรืองศักดิ์ ปิ่นประทีป	ทีมวิจัยชุมชน
25. คุณลาวัลย์ สาโรวาท	ทีมวิจัยชุมชน
26. ผศ.ดร.สุธรรม นันทมงคลชัย	ทีมวิจัยชุมชน
27. ดร.อรสุดา เจริญรัก	ทีมวิจัยชุมชน
28. คุณอำนวย ภูภัทรพงษ์	ทีมวิจัยชุมชน
29. รศ.อรุณ จิรวรรณกุล	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
30. ผศ.ยุพา ถาวรพิทักษ์	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล

31. ผศ.ดร.จิราพร เขียวอยู่	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
32. ผศ.จากรุวรรณ โชคคณาพิทักษ์	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
33. ผศ.นิคม ถนอมเสียง	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
34. รศ.มาลินี เหล่าไพบูลย์	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
35. ผศ.อนุสรณ์ สุนทรพงศ์	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
36. อ.สุทิน ชนบุญ	ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
37. รศ.นพ.สุมิตร สุตรา	ที่ปรึกษาพื้นที่ อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
38. น.พ.เกษม เวชสุทธานนท์	ผู้จัดการภาคสนาม อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
39. น.พ.สุวัฒน์ วิชัยพงษ์สุกิจ	ผู้จัดการภาคสนาม อ.เทพา จ.สงขลา
40. พ.ญ.อัมพร รัตนปริญา	ผู้จัดการภาคสนาม อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
41. น.พ.คณิต ตันติศิริวิทย์	ผู้จัดการภาคสนาม อ.เมือง จ.น่าน
42. รศ.พญ.นิชรา เรืองดารกานนท์	ผู้จัดการภาคสนาม พื้นที่กรุงเทพฯ และทีมวิจัยเด็ก
43. ผศ.พญ.พรรณี วาสิกนันทน์	ทีมวิจัยเจาะลึก
44. พ.ญ.ภาสุรี แสงสุรวานิช	ทีมวิจัยเจาะลึก
45. ผศ.นพ.สุรัชย์ เกื้อศิริกุล	ทีมวิจัยเจาะลึก
46. ผศ.พญ.วนพร อนันตเสวี	ทีมวิจัยเจาะลึก
47. ทพ.ทรงชัย ลูตโสมกุล	ทีมวิจัยเจาะลึก
48. รศ.ดร.ศิริพร จิรวัดณ์กุล	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
49. ดร.วัลยา ธรรมพนิชวัฒน์	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
50. ผศ.ดร.สมพร รุ่งเรืองกลกิจ	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
51. ผศ.ดร.ชวพรพรรณ จันทร์ประสิทธิ์	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
52. รศ.ดร.อาภรณ์ เพ็ชรประไพศิลป์	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
53. ดร.วันเพ็ญ พิชิตพรชัย	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
54. ดร.รุ่งนภา ผาณิตวัฒน์	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
55. ดร.วิไลพรรณ สมบุญตนนท์	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
56. ดร.ดารุณี จงอุดมการณ์	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
57. ผศ.พิมพ์ภา สุตรา	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
58. ผศ.นิลุบล รุจิระประเสริฐ	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
59. ผศ.ดร.ภัทราภรณ์ ตั้งบุญคม	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
60. ผศ.ดร.วารุณี ฟองแก้ว	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
61. ผศ.ดร.รัตนาวดี ชอบตะวัน	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด

62. ดร.เพลินพิศ สุานีวิฒนานนท์	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
63. ดร.อุมาพร บุญญโสพรรณ	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด
64. ดร.อุไร หัตถกิจ	ทีมลักษณะและวิถีชีวิตของครอบครัวไทยใน 5 จังหวัด

รายชื่อทีมสนับสนุน

1. นางการะเกด สืบใหม่	ทีมสนับสนุน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
2. นายนิคม เลือดดาว	ทีมสนับสนุน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
3. น.ส.ศิริกาญจน์ กาญจนบุรานนท์	ทีมสนับสนุน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
4. นางอำภา กิตติอุดมเดช	ทีมสนับสนุน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
5. นางเอมอร บุตรแสงดี	ทีมสนับสนุน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
6. น.พ.สุรณัฐ แก้วนิมีย์	ทีมสนับสนุน อ.เทพา จ.สงขลา
7. น.ส.เดือนฉาย ไชคอนันต์	ทีมสนับสนุน อ.เทพา จ.สงขลา
8. น.ส.นิธรา หัสमान	ทีมสนับสนุน อ.เทพา จ.สงขลา
9. คุณวันดี แสงเจริญ	ทีมสนับสนุน อ.เทพา จ.สงขลา
10. นางจินตนา สุวรรณทัต	ทีมสนับสนุน อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
11. นายสุพจน์ ประชากร	ทีมสนับสนุน อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
12. น.พ.กอบเกียรติ คอนสกุล	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
13. นายชาติรี เจริญศิริ	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
14. น.พ.ปิยะพงษ์ จงรักษ์	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
15. น.ส.พัฒนุกร พัฒนาไพบูลย์	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
16. น.พ.มนัส วงศ์เพเนตร	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
17. พ.ญ.รัชนี เจริญสวัสดิ์	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
18. น.พ.วีระชัย เตชะเสนา	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
19. นางชลดา กันศร	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
20. น.พ.พงษ์เทพ วงศ์วัชรไพบูลย์	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
21. น.พ.พุทธรักษ์ ลูอริยะกุล	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
22. นางอุดมลักษณ์ กันใจมา	ทีมสนับสนุน อ.เมือง จ.น่าน
23. นางชนิษฐา สันติกุล	ทีมสนับสนุน พื้นที่กรุงเทพฯ
24. พ.ญ.ฐิติมาพร ตั้งทองศักดิ์สกุล	ทีมสนับสนุน พื้นที่กรุงเทพฯ
25. พ.ญ.สุธาทิพย์ ศิริจันทร์เพ็ญ	ทีมสนับสนุน พื้นที่กรุงเทพฯ
26. นางอุร จิตต์เจริญ	ทีมสนับสนุน พื้นที่กรุงเทพฯ

รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัย

1. น.ส.กชกร อยู่เย็น หัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
2. นายกอบกิจ กุมภาคาม ผู้ช่วยนักวิจัย อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
3. น.ส.คนธวรรณ ทองสนธิ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
4. นายพิพัฒน์พงศ์ เป็ดศรี ผู้ช่วยนักวิจัย อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
5. น.ส.วาสนา ปาปะตัง ผู้ช่วยนักวิจัย อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี
6. น.ส.อรอนงค์ คีรีโชติ หัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย อ.เทพา จ.สงขลา
7. น.ส.กิตติยา รักษ์วงศ์ รองหัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย อ.เทพา จ.สงขลา
8. น.ส.ลัดดาวัลย์ พรรณราย ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เทพา จ.สงขลา
9. นายสุรศักดิ์ บุญเลิศวรกุล ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เทพา จ.สงขลา
10. นายเอก เพ็งพอรู้ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เทพา จ.สงขลา
11. น.ส.ศิริพร ศิริมุสิกะ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เทพา จ.สงขลา
12. นายกนกศักดิ์ คงประดิษฐ์ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เทพา จ.สงขลา
13. นายอุทัย สุขศิริ หัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
14. น.ส.ระพีพรรณ พันธุ์รัตน์ รองหัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
15. น.ส.นฤมล ศรีทน ผู้ช่วยนักวิจัย อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
16. น.ส.นิจฐา วงศ์พรม ผู้ช่วยนักวิจัย อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
17. น.ส.พิสมัย ฤทธิ์ศรีบุญญ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
18. น.ส.ศศิณี พลแก้ว ผู้ช่วยนักวิจัย อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
19. น.ส.อรระนุช โกศล ผู้ช่วยนักวิจัย อ.กระนวน จ.ขอนแก่น
20. น.ส.ศุภวรรณ นันทवास หัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย อ.เมือง จ.น่าน
21. น.ส.ปรียาพร มหาเทพ รองหัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย อ.เมือง จ.น่าน
22. นายจิรัฐ มหายศนันท์ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เมือง จ.น่าน
23. น.ส.ละอองดาว แสงศรีจันทร์ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เมือง จ.น่าน
24. น.ส.วาสนา วนาอนุรักษ์ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เมือง จ.น่าน
25. น.ส.เบญจพรรณ พริบไหว ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เมือง จ.น่าน
26. นายธีรชาติ ดวงคำ ผู้ช่วยนักวิจัย อ.เมือง จ.น่าน
27. น.ส.วารุณี ศรีภูตา (รักษาการ) หัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ
28. นายสมทรง บรรจงจิตินันท์ ผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ
29. น.ส.ธีรนนท์ บัวบาน ผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ
30. นายธีระ ศิริสมุด ผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ

31. นายปฐม แสงศรีจันทร์	ผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ
32. น.ส.สุพัฒสร พิมกุล	ผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ
33. น.ส.จิตรานนท์ นนทเบญจวรรณ	ผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ
34. น.ส.ศิริเพ็ญ อ่อนเรือง	ผู้ช่วยนักวิจัย พื้นที่กรุงเทพฯ
35. น.ส.ทักษิณ ชื่นทัพไทย	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
36. น.ส.เมธีรัตน์ สุภาพ	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
37. น.ส.ประมวญ อุทรักษ์	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
38. นายวรพจน์ คุณสิทธิ์	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
39. นายสมบัติ ถิ่นคำพร	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
40. นายเสกศักดิ์ ปราบพาลา	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
41. นายประญวน พิมพิภักดี	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
42. น.ส.สรวงสุดา คงมัน	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล
43. น.ส.อรุณดี ลิมนะวัสส์	เจ้าหน้าที่ศูนย์บริหารจัดการข้อมูล

สำนักงานโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย กระทรวงสาธารณสุข

1. นางสุจนา ผาพันธุ์	หัวหน้าสำนักงานโครงการฯ
2. น.ส.อรุณศรี มงคลชาติ	ฝ่ายตรวจสอบคุณภาพข้อมูล
3. น.ส.กษมา แก้วท่า	ฝ่ายวิชาการและประชาสัมพันธ์
4. น.ส.สริฎา ลุนพุม	ฝ่ายการเงิน
5. นายยุทธนา สมานมิตร	ฝ่ายบัญชี
6. น.ส.ธัญชนก สุวรรณรัตน์	ฝ่ายธุรการ และประสานงาน
7. น.ส.กุลฤดี ส่งสมบุญ	ฝ่ายประสานงานที่วิจัยชุมชน

ทำไป เรียนไป บ่นไป

ขออนุญาตใช้ศัพท์คำนี้ที่แผลงมาจากสโลแกนของนักจัดรายการโทรทัศน์ท่านหนึ่ง เพียงเพื่อจะบอกกล่าวท่านผู้สนใจจะอ่านเอกสารฉบับนี้ ต้องบอกไว้ล่วงหน้าว่า “ยาว” อาจเพราะเลือกใช้ขนาดตัวอักษรให้อ่านได้ง่าย ๆ โดยไม่ต้องสวมแว่นสายตายาว และอยากจะทำให้ทุกคนทุกตอนให้รับรู้ ขนาดว่าคนที่ไม่เคยบริหารงานวิจัยน่าจะรู้ทิศทางว่าจะเริ่มต้นอย่างไร ไปอย่างไร ต้องเตรียมตัวทำใจอย่างไร และ จะไปจบอย่างไร และเนื่องจากไม่ได้ตั้งใจให้เป็นเอกสารวิชาการแบบเคร่งเครียด จึงถ่ายทอดออกมาแบบการเล่าเรื่อง สบาย ๆ จะพยายามแทรกเรื่องสนุก ๆ ไปบ้าง หรือ บ่นบ้าง หรือ วิจาร์ณบ้าง ตามประสาคนพูดมาก บางทีการเล่าก็เหมือนการบ่น เพราะเป็นการเล่าทุกข์และสุขของคนทำงานจริง แต่ท่านอาจต้องทำใจไว้ล่วงหน้าว่า ผู้เขียนมีอคติบนความเชื่อและการมองโลกแบบคนลักษณะ 8 ซึ่งตามธรรมชาติเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแบบเดียวกัน แต่คนต่างลักษณะ ซึ่งมีพื้นฐานการมองโลกต่างกัน ก็จะตีความ คิด และรู้สึกแตกต่างกันไปด้วย จึงขอสงวนสิทธิ์ให้ถือว่าเป็นมุมมองและทัศนะของผู้เขียนเพียงคนเดียว สมาชิกในทีมและผู้เกี่ยวข้องคนอื่น ๆ อาจมีมุมมองและทัศนะแตกต่างไปโดยสิ้นเชิงก็ได้ ให้ท่านยึดถือ “กาลามสูตร” ไว้เสมอ ฟังหู ไว้หู และเมื่อพิจารณาพิเคราะห์ก็อย่าลืมนิสิตกับความเป็นตัวตนของท่านด้วย เพื่อความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย (สบาย ๆ ไม่ใช่เรียสค่ะ)

ถึงอย่างไร ความตั้งใจก็คือ อยากถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานในระยะเวลา 6 ปีของการจัดตั้งและทำโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย ซึ่งแลกมาด้วยรอยยิ้มและหยาดน้ำตา (เกินไปหรือเปล่า) พวกเราก็ทำไป เรียนไป บ่นไป อย่างว่าค่ะ

1. ทำความรู้จักอคติของผู้เขียน

ที่ต้องขึ้นต้นด้วยเรื่องนี้ ไม่ใช่เพราะอึกสูง เป็นความตั้งใจและจุดยืนที่ชัดเจนว่า ทุกอย่างที่จะถ่ายทอดต่อไปนี้ เป็นการถ่ายทอดผ่านแว่นสายตาของความเป็นคนลักษณะ 8 ดังนั้น หากท่านทำความรู้จักคนลักษณะ 8 ก็จะช่วยของท่านเข้าใจอคติที่อยู่เบื้องหลังเนื้อหาได้ชัดเจนขึ้น และ การอ่านและตีความของท่านก็ผ่านอคติของความเป็นคนแบบท่าน (1 ใน 9 ลักษณะ)

ขอปูพื้นฐานให้เข้าใจเรื่องการแบ่งประเภทบุคคลตามทฤษฎี “นพลักษณ์”¹ (Enneagram) ผู้เขียนจัดบุคลิกภาพตนเองเป็นคนลักษณะ 8 ที่มีชื่อว่า “เจ้านาย” หรือ “ผู้กล้ารักษาสีล” ซึ่งไวต่อความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับตัวเองและสิ่งรอบตัว จึงมักต่อสู้เพื่อความยุติธรรม ปกป้องคนอื่นแถม และเป็นการแสดงพลังอำนาจที่มีอยู่ในตัวเอง แรงจูงใจสำคัญก็เพื่อปกป้องความอ่อนโยนที่มีอยู่ในตัว ทั้งนี้โลกทัศน์ของคนลักษณะนี้ถูกบิดเบือนไปให้มองเห็นความอ่อนโยน ความไร้เดียงสา เป็นความอ่อนแอที่ต้องปกป้องเอาไว้ กิเลสที่มีอยู่คือ ความกำหนัดในพลังที่มากมายมหาศาลในตัวเอง จึงมักมีความโกรธรุนแรงถึงขั้นก้าวร้าว ทั้งที่ในแก่นแท้ของคนลักษณะนี้ คือความอ่อนโยน รักการต่อสู้ ผู้ใหญ่หรือเพื่อน ๆ มักมองว่าก้าวร้าวมาแต่เด็ก ๆ ซึ่งสังคมไทยยอมรับผู้หญิงที่มีลักษณะแบบนี้ได้ยาก บ่อยครั้งจะมีปัญหากับคนระดับสูงกว่า และมักเป็นมิตรที่เกือหนุนกับคนที่ดูยากกว่า ความเป็นนักต่อสู้ทางความคิดที่มักไม่ยอมลงให้ใคร ทำให้มีภาพการแสดงอำนาจที่น่าเกรงขามไปทั่ว เป็นคนตัดสินใจเร็ว และเมื่อตัดสินใจแล้ว ก็จะกระทำทันทีไม่ลังเลหรือรีรอ คนทั่วไปคงมองเห็นว่าเป็นคนใจร้อน อยากเปลี่ยนแปลงสังคมโดยเร็ว พุดตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม ไม่ชอบการนิทนาบว่าร้ายลับหลัง ชอบที่จะถกเถียงกันต่อหน้า ตลอดชีวิตที่ผ่านมาจึงมักทำหยาบและเข้าไปทำงานที่ต้องบุกเบิก ต่อสู้เพื่อสังคม โลกทัศน์ก็คือ “โลกนี้ไม่ยุติธรรม จึงต้องต่อสู้ ถ้าอ่อนแอก็จะถูกคนอื่นทำร้าย” ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้มองโลกแบบขาวหรือดำ ไม่ค่อยประนีประนอมกับใครง่าย ๆ ประสบการณ์ที่ผ่านมา มักทำให้เกิดความรู้สึกว่า “ถูกหักหลัง” หากมีการสื่อสารอย่างมีลบลมคมใน ไม่มีการอธิบายเหตุผลซึ่งหน้า และเมื่อถึงจุดตรงนั้น จะปฏิเสธองค์การนั้นทันที “ฉันไม่ทำแล้ว พวกมันที่ หุ่เมเทเกือบตาย แต่หักหลังกันได้ ไม่เห็นต้องจ้อ ไปทำอย่างอื่นก็ได้” (ในปัจจุบันหลังผ่านการเรียนรู้ตนเองว่าเป็นคนลักษณะ 8 จะใช้ความเจ็บปวดและความคิดตรงนี้เพื่อศึกษากลไกทางจิตที่แสดงตัวมันออกมาบางครั้งก็ชัดเจน และบางครั้งก็แอบแฝงอยู่ แต่ได้ช่วยให้ทำความเข้าใจและปล่อยวางความขัดแย้งได้มาก มีความสุขมากขึ้นและไม่ก่อทุกข์ให้ผู้อื่น)

¹ นพลักษณ์เป็นศาสตร์โบราณมีอายุกว่า 2000 ปี กำเนิดในเอเชียกลาง ซึ่งนักบวช “ซุฟี” ใช้เป็นเครื่องมือสังเกตลักษณะเฉพาะตัวของลูกศิษย์ เพื่อให้สามารถสอนธรรมะได้เหมาะสมกับลักษณะของแต่ละคน ศิษยารายละเอียดนพลักษณ์เพิ่มเติมได้จากหนังสือ **นพลักษณ์เล่มเล็ก** และ **นพลักษณ์ แผนที่เข้าถึงคนเข้าถึงตน** โดยท่านสันติกโรภิกขุ และทีมงานนพลักษณ์สำนักพิมพ์ โกลด์คิมทอง หรือค้นคว้าใน www.EnneagramThailand.com และตำราภาษาอังกฤษ เช่น Principle of Enneagram, Enneagram in Love and work, Discovery Enneagram

เมื่อทำความเข้าใจแล้วก็คงจะเห็นแรงผลักดันนำตนเองเข้าไปสู่การริเริ่ม และบุกเบิกงานใหม่ งานยาก และข้อจำกัดที่จะมีผลต่อการทำงานระยะยาว ประกอบกับเหตุปัจจัยภายนอก ก็คือ ด้วยลักษณะการนำองค์กรของท่านอาจารย์วิจารณ์ จึงเป็นผลให้เกิดโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทยขึ้น

2. จุดิ และ พักตัว

เมื่อท่านได้ทำความรู้จักอคติแห่งความเป็นตัวตนของคนลักษณะ 8 แล้ว ในบทนี้ ท่านจะเข้าใจจุดเริ่มต้นการก่อร่างสร้างงาน และ องค์กร โดยจะลำดับความเป็นไปตามกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการทำงาน เก็บเล็กผสมน้อยมานานปี

จุดประกายความคิด : นับแต่ท่านอาจารย์วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ในชวปี 2540) ได้ปรารภว่า อยากจะได้ทีมวิจัยที่สนใจพัฒนาโครงการเรื่องเด็ก เยาวชน และครอบครัว โดยเริ่มจากการสร้างทีมนักวิจัยที่สนใจทบทวนสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเด็ก เยาวชน และครอบครัวของประเทศไทย ซึ่งถือเป็นเรื่องท้าทายอย่างมาก เพราะเป้าหมายของการสร้างโครงการวิจัยนี้ **มุ่งที่การศึกษามนุษย์** มนุษย์เผ่าไทย ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะชนชาติที่แตกต่างจากมนุษย์พันธุ์อื่นในโลก ที่เห็นชัดเจนก็คงสะท้อนจากคำกล่าวมาแต่โบราณที่ยังติดปากคนไทยอยู่เสมอคือ “ทำอะไรตามใจคือ ไทยแท้” หรือสมญานามที่ฝรั่งพูดถึงคนไทยอย่างเช่น “ยิ้มสยาม” “ประเทศคือสระไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของใคร” “ไม่เป็นไร” หรือแม้แต่มีสถิติติดอันดับโลกให้เป็นประเทศที่มีคอร์รัปชันมากอันดับต้น ๆ เป็นแหล่งค้าประเวณี จัดเช็กทัวร์ ส่งออกโสเภณี(เด็ก) ในด้านตรงข้ามคือ มีชื่อเสียงในฐานะเป็นประเทศพุทธศาสนาและมีการเคลื่อนไหวด้านการพัฒนาจิตวิญญาณในระดับแนวหน้า ซึ่งดูเผิน ๆ เหมือนว่า ได้รวมเอาความดี ความชั่ว ไว้ได้อย่างกลมกลืน อยู่ร่วมกับคนชาติอื่นได้อย่างสงบสันติ คำถามที่สำคัญก็คือ มีลักษณะพิเศษอะไรในชนชาติไทย ที่ทำให้สังคมมีลักษณะเช่นนั้น คนไทยรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่เด็กและเยาวชนอย่างไร และเด็กเยาวชนเหล่านั้นเติบโตขึ้นเป็นอย่างไร เอื้อหรือไม่เอื้อต่อการพัฒนาและอยู่ร่วมกันในสังคมในอนาคต ไฉไล ใจทยใหญ่มาเลย ทำทนายสุด ๆ เรื่องใหญ่หน้าเอาจริง (เขาพูดกันติดปากว่า น่าเล่น แต่เราว่าต้องไม่เล่น ต้องเอาจริง) ทำแน่นอน ยังไม่ได้คิดถึง ความทุกข์ยากที่จะเกิดขึ้นเลยถ้าหากกระโดดเข้าไปทำจริง ๆ ตามประกาศณลักษณะ 8 (ก้าวร้าว บ้าเลือด สุด ๆ ต่อสู้เพื่อความยุติธรรม All or None ถ้ายังไม่ค่อยเข้าใจโปรดกลับไปอ่านตอนต้นเพื่อเข้าใจลักษณะพื้นฐานของคนลักษณะนี้)

เสาะหาสหยาพร้อมอุดมการณ์ : เอาละ ได้โจทย์จากอาจารย์วิจารณ์มาแล้ว หันมองคนที่รู้จัก ทำคนเดียวได้ใจ ไม่มีทาง เอาแค่ประเด็นที่จะไป review literature ก็มากมายมหาศาลแล้ว แถมอาจารย์ยังให้กรอบเวลามาว่า ต้องทำให้เสร็จใน 6 เดือน อาจารย์อาจจะลืมไปว่า เวลามันผ่านไปรวดเร็วเหมือนติดปีกบิน แคหาใจวิวดเดียวก็หมดไปวันแล้ว ก็ต้องมองหา ติดต่อ พูดคุย สร้างฝันร่วมกัน ต้องมีทีมมาทำงานร่วมกัน ตรงนี้ก็ต้องถือเป็นจุดสำคัญ เพราะด้วยอคติของลักษณะ ย่อมชอบและไม่ชอบที่จะทำงานกับคนบางประเภท (ตอนนั้นยังไม่ได้

เข้าใจเรื่องนี้มากนัก ตรงนี้เป็นการมองกลับไปวิเคราะห์ย้อนหลัง เพื่อทำความเข้าใจ) ที่แน่ ๆ ชอบคนที่ลุย ๆ เหมือนกัน เอาแต่คิด แต่พูดแล้วไม่ทำจริง ก็คงเอามาร่วมทีมด้วยลำบากในช่วงแรก เพราะเป็นเรื่องใหม่ งานใหญ่ยักษ์ และที่สำคัญต้องมีความรู้ ความสามารถด้านวิชาการในระดับแนวหน้าของประเทศ เป็นที่ยอมรับนับถือ แต่ด้วยข้อจำกัด แม้จะมีคนที่เข้าข่ายอยู่มากหน้า แต่ก็ไม่ใช่ทุกคนที่จะเข้ามาร่วมสังสรรค์ด้วย เพราะเมื่อไปชักชวน สมมติว่า ไปชวน อาจารย์ชื่อ ก. ซึ่งมีงานประจำอยู่ในมหาวิทยาลัยอยู่แล้ว และแต่ละคนก็มีลักษณะบุคลิกภาพประจำตัวที่ต่างกัน ก่อนอื่น อาจารย์ ก. ก็คงดูก่อนว่า ชอบหน้าคนที่ไปชวนไหม คนที่มาชวนเอาจริงไหม จะทำงานด้วยกันไปยาวแค่ไหน ทนกันได้มากแค่ไหน ประเด็นที่จะทำท้าทายพอไหม ถ้าเอาเรื่องง่าย ๆ ไปชวนคนเก่ง ๆ เขาก็อาจจะรู้สึกว่าคุณดูเขาเกินไปหรือเปล่า หรือบางคนเขาอาจจะอยากจะทำ แต่มาคิด ๆ ดู มันจะคุ้มไหมที่จะไปทำตรงนั้น return กลับมาที่ตัวเขาและสังคมคืออะไร อย่างน้อยเขาก็ต้องชั่งน้ำหนักก่อนจะตัดสินใจรับหรือไม่รับ แหม ก็ต้องนับว่าเราตาแหลมไม่เบา เพราะไปชักชวนใคร ก็กระตือรือร้นมาเกือบทุกคน มีน้อยที่จะแบ่งรับแบ่งสู้ บอกว่าเอาไว้ให้ได้ project ระยะยาวก่อน แล้วจะพิจารณาอีกที สุดท้ายได้ผู้บุกเบิกมา 6 ชีวิต พร้อมผู้ช่วยเหลือสนับสนุนเป็นกำลังแรงและกำลังใจอีกหลายสิบคน ซึ่งต้องถือว่า เป็นจุดกำเนิดของโครงการฯ ในระยะต้น

ร่วมแรงแข่งขัน : เมื่อคนที่มีภูมิหลังต่างกัน 6 คนมาเป็นหลักทำงานร่วมกัน อย่างน้อยย่อมต้องมีความฝันร่วมกันว่า อยากเห็นอะไรเกิดขึ้นในประเทศไทย งานชิ้นแรกที่ดูเหมือนไม่ยาก เอาเข้าจริง ก็ยากเอากว่า เพราะข้อจำกัดของระบบข้อมูลต่าง ๆ ในประเทศไทย ซึ่งอยู่แบบกระจัดกระจาย เมื่อสมาชิกทีมแบ่งงานกันไปทำ **ภายใต้กรอบการมองภาพรวมอันเดียวกัน** ก็คือ ใช้กรอบความคิดของ Bronfenbrenner (1979) ที่มองความเชื่อมโยงของปัจจัยสิ่งแวดล้อม ครอบครัว และเด็ก แต่เนื่องจากข้อมูลและงานวิจัยส่วนใหญ่เจาะปัญหาเป็นเรื่อง ๆ เช่น เรื่องสุขภาพ ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา กระบวนการเลี้ยงดู โดยมีได้เชื่อมโยงไปถึง “ผล” ที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนมากนัก จึงเป็นการยากที่จะสังเคราะห์ภาพข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ให้เข้าใจภาพที่เป็นจริงอย่างรอบด้าน แม้แต่การมองภาพความเปลี่ยนแปลงให้ชัดเจนในรอบ 10-20 ปีที่ผ่านมา ก็ทำได้ยาก

ผลงานชิ้นแรก : หลังจากการรวบรวม ทบทวน และสังเคราะห์ ข้อมูล/ผลการวิจัยที่มีอยู่ในประเทศไทยย้อนหลังไป 10-20 ปี (ขึ้นกับว่าข้อมูลที่มีอยู่ทันสมัยเพียงใด) ทีมบุกเบิกก็สามารถผลิตผลงานเป็นเอกสาร 1 เล่ม ชื่อว่า “รายงานการสังเคราะห์สถานการณ์ภาพองค์ความรู้เรื่องเด็ก เยาวชน และครอบครัว” ซึ่งสกว. ได้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่ (ขณะนี้หมดไปนานแล้ว แต่ยังมีคนมาขอหรืออยู่บ่อย ๆ) คุณคงเดาได้ไม่ยากว่าพวกเราค้นพบอะไรก็เหมือนเรื่องอื่น ๆ แต่ดูเหมือนเรื่องนี้จะหนักหนาสาหัสทีเดียว เพราะแม้ประเทศไทยได้ลงทุนไปมากมายกับการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนมาต่อเนื่องตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ปฏิวัติระบบราชการไทย และเริ่มระบบการศึกษาที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่ปรากฏว่าเรามีความรู้เรื่องเด็ก เยาวชน และครอบครัวไทยน้อยมาก และส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบขาด ๆ วิน ๆ เอาเนื้อหาหามาปะเนื้อจะเข้า

บ้าง ดังนั้น เรื่องที่นักวิชาการบ่น ๆ กันออกตามสื่อต่าง ๆ ส่วนใหญ่ ส่วนน้อยเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสภาพจริงในสังคมไทย ส่วนใหญ่เป็นความรู้จากปรากฏการณ์ที่พบในสังคม ที่สำคัญเรามักพูดกันถึงทุกขแต่ไปไม่ค่อยถึงมรรค เพราะว่าไปแล้ว นักวิจัยไทยรู้จักคนไทยและครอบครัวไทยน้อยมาก ส่วนที่รู้จักว่า ณ จุดนี้มีอะไรเกิดขึ้น แล้วเหมารวมเอาว่า จุดที่เรารู้นี้สามารถใช้แทนหรืออธิบายปรากฏการณ์ในระยะยาวของเด็กและครอบครัวไทยได้ ดังนั้น ไม่ต้องสงสัยว่า รัฐบาลทุกยุคทุกสมัย จึงใช้วิธี “ตัดตอน” กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเด็กและเยาวชน ในเรื่องที่มีใช้รากฐานหรือต้นตอจริง ๆ ปัญหาที่มีอยู่จึงยิ่งสะสม ซับซ้อน และ แก้ไขยากขึ้น นับวันปัญหายิ่งรุนแรงขึ้น ขยายขอบเขตเกิดผลกระทบไปในทุก ๆ ส่วนของสังคม และด้วยลักษณะของการทำงานราชการที่ทำ “เรื่อง” ตามชื่อกระทรวงต่าง ๆ จึงไม่มีใครที่จับตัวตนของเด็ก เยาวชน และครอบครัวเป็นงานหลัก แต่ไปทำ “เรื่อง” ที่เป็นบางส่วน การพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว แบบนี้จึงไม่สามารถก่อผลการพัฒนา “คน” ทั้งคนได้ ดูกันง่าย ๆ ก็คือ เราลงทุนกับการศึกษาในระบบโรงเรียนตามแบบราชการมานานมาก แต่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กกลับต่ำลงทุกที และคุณภาพของประชากรของไทยก็ต่ำลงไปด้วย

ขัดแย้งและเรียนรู้เพื่อได้ชุดโครงการวิจัย : หลังจากได้ผลงานชิ้นแรกออกมาแล้ว โจทย์ที่ได้รับต่อมาก็คือ จะทำอย่างไรจึงจะเกิดโครงการวิจัยขนาดใหญ่ที่จะจับประเด็นหลัก ๆ เรื่องเด็ก เยาวชน และครอบครัว เพื่อเป็นฐานความรู้ของสังคมไทย ได้ข้อมูลจริงที่เกิดขึ้นในบ้านเรา โดยหวังว่าข้อมูลความรู้นี้จะนำไปสู่ “ปัญญา” ของสังคมเพื่อลุกขึ้นร่วมแก้ไขปัญหายกระดับคุณภาพของประชากรไทยได้จริง ๆ มิใช่ปล่อยให้อยู่ในมือของภาคราชการเท่านั้น ทีมของเราจึงเริ่มป่าวประกาศไปทั่วราชอาณาจักร ให้นักวิจัยที่สนใจเรื่องนี้ เข้ามาร่วมกระบวนการ ร่วมคิด ร่วมถกเถียง อยู่นานหลายเดือน ปรากฏว่า กระบวนการประชุมและมอบหมายงาน เพื่อดูใจกันระยะนานพอควร ก็ได้โครงการวิจัยระยะสั้น 4-5 โครงการ ซึ่งแสดงท่าทีเอาจริงเอาจังที่จะทำได้สำเร็จตาม “คำถามวิจัยหลัก” ที่ได้จากการประชุมระดมความคิด เพื่อเติม “ช่องว่าง” ที่เราค้นพบ ตรงนี้อยากจะขยายความสักหน่อยเพราะเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะศึกษา

ในกระบวนการให้ส่งแนวคิด concept paper ก่อนเข้าร่วมกระบวนการ ปรากฏว่ามีนักวิจัยที่สนใจส่งโครงการจำนวนเป็นร้อย แต่เมื่อผ่านกระบวนการจับนักวิจัยแต่ละกลุ่มเข้ามาปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อให้โครงร่างที่มีแนวคิดคล้ายกัน ทำเรื่องเดียวกัน ได้แลกเปลี่ยนและหาทางพัฒนาให้เป็น “โครงการขนาดใหญ่” ที่จะตอบคำถามหลัก แบบที่จะสามารถต่อ jigsaw ให้เห็นภาพรวมและนำไปสู่คำตอบเรื่อง “มรรค” นั้น ทำได้ยากลำบากอย่างยิ่ง เพราะข้อจำกัดของเหตุปัจจัย เท่าที่วิเคราะห์ได้ดังนี้

- (1) นักวิจัยที่มีพื้นฐานความเชี่ยวชาญคนละสาขา มาจากต่างสถาบัน ก็เป็นธรรมดาที่จะไม่อยากจะร่วมหลงใหลกับคนอื่นมากนัก อยากจะทำภายในสถาบันตัวเอง ตรงนี้ คิดว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งเมื่อต้องลดละหรือยอมฟังคนอื่นบ้าง ก็จะมีอีดื้อใจ บางทีมีการปะทะกันแรงไปหน่อย ก็เลยพาลไม่อยากเข้าร่วมเสียเลย เสียความรู้สึก ปฏิเสธไม่ร่วมสังฆกรรม ถ้าเอาเรื่องนพลักษณะเข้ามาวิเคราะห์ ก็เข้าใจไม่ยากนัก เพราะความต่างกันโดยพื้นฐาน มิได้อยู่ที่สาขาที่เล่าเรียนหรือชำนาญเท่านั้น แต่ยังมีความต่างของวิธีคิด วิธีมองโลก ที่สำคัญเมื่อมาประชุมทุกคนพก

“กิเลส” ประจำตัวมาด้วย ถ้าขาดความตระหนักก็จะขาดสติกำกับได้ง่าย พอผลอดตัวก็ถูก “กิเลส” ประจำลักษณะวิ่งไป บางทีก็ไปได้ บางทีก็ไปในทางขัดแย้งรุนแรง จึงร่วมสังฆกรรมกับคนที่ ไม่คุ้นเคย ไม่ยอมรบ ทำใจได้ยาก

- (2) นักวิจัยส่วนใหญ่คุ้นเคยที่จะทำงานระยะสั้น พอให้คิดว่าจะทำงานระยะยาวอย่างไร จะทำชุดโครงการขนาดใหญ่ ก็คิดได้ยาก เพราะทุกคนก็จะใช้ความเคยชิน ความรู้ดั้งเดิม มาคิดตัดสินใจ มากกว่าที่จะคิดนวัตกรรมใหม่ และอะไรที่ไม่คุ้นเคยก็ไม่อยากจะทำ เพราะเท่ากับมองไปไม่ค่อย เห็นทางว่าจะไปอย่างไร ตรงนี้ บ้านเรายังไม่มีกระบวนการที่ดีในการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยของเราให้คิดภาพรวม คิดแตกต่าง คิดใหม่ ลองทำใหม่ (แต่ผู้ให้ทุนก็ต้องเปิดโอกาสให้ด้วย) กล้าที่จะล้มเหลว (ซึ่งก็จะถูกตัดทุนทันที เพราะผู้ให้ทุนถือว่า ไม่มีผลงาน) ซึ่งจะลำบากมากในสังคมไทย แม้ในยุคที่มีนวัตกรรมของผู้ให้ทุนเกิดขึ้น อย่างเช่น สกว. หรือ สวรส. นักวิจัยไทยก็ยังไม่เห็นหลักประกันที่จะทำงานไปในระยะยาวได้

- (3) กลไกการให้ทุนวิจัยระยะยาวยังไม่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทย กระบวนการให้ทุนยังคงจำกัดระยะเวลาไว้ที่ไม่เกิน 3-4 ปี ตามระยะเวลาของคณะกรรมการองค์กรให้ทุน หรือ ต้นสังกัด ถ้าแบบนี้ นักวิจัยทุกคนก็ลำบาก เพราะฉะนั้นนักวิจัยน้อยคนที่จะยอมลงทุนตัวเองเข้ามาเสี่ยงกับสภาพการณ์ที่ไม่แน่นอน

ด้วยเหตุปัจจัยที่กล่าว กระบวนการที่เราจัดทำในระยะพัฒนาโครงการฯ จึงได้โครงการที่เข้าตากรรมการไม่มากนัก (แต่ท่านก็ต้องไม่ลืมว่า กรรมการก็มีอคติด้วย เพราะฉะนั้นกรรมการก็มีข้อจำกัดเหมือนกัน ต้องเห็นใจในฐานะเป็นมนุษย์ที่มีกิเลสเฉพาะตัว) แต่สิ่งที่ทีมบุกเบิกภาคภูมิใจมากก็คือ เราได้โครงการขนาดใหญ่ยกขึ้นมา 2 โครงการ คือ โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย (ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไป) และ โครงการสำรวจทั่วประเทศในเรื่อง การเจริญเติบโตและการพัฒนาการเด็ก กับปัจจัยคัดสรรที่มีอิทธิพลต่อเด็กอายุ 1-18 ปี (ลัดดา เหมาะสุวรรณ และคณะ, 2546) ถือเป็นการสำรวจองค์รวมของเด็กเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ซึ่งดำเนินการในระหว่างปี พ.ศ.2544-2546 ขณะนี้เสร็จสิ้น กำลังจัดส่งรายงานฉบับสมบูรณ์และเผยแพร่ข้อมูลไปเพื่อการใช้ประโยชน์ นำไปสู่การกำหนดนโยบายการพัฒนาเด็กและเยาวชนของประเทศไทย ผู้สนใจสามารถขอรายงานได้ที่ สกว.

สร้างฝันร่วมกัน : จะขอเล่าเรื่องการร่วมสร้าง “โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย” ซึ่งเป็นจุดเน้นของเอกสารฉบับนี้ ในระหว่างกระบวนการประชุมมากมายเพื่อการถามไถ่ คัดเลือกประเด็น และสร้างทีมเพื่อให้ได้ชุดโครงการขนาดใหญ่ ตามเป้าหมายที่ สกว. ให้โจทย์มานั้น นักวิจัยสหสาขา ซึ่งตั้งต้นมาจากทีมบุกเบิกเดิมที่ได้ทบทวนข้อมูลและงานวิจัยเรื่องเด็ก เยาวชน และครอบครัวในประเทศไทยนั้น ได้ทำงานความคิดกันประมาณ 2 ปี ระยะแรกก็มีนักวิจัยไม่มาก แล้วต่างคนต่างก็ไปชักชวนเพื่อนฝูงที่เห็นว่ามีอุดมการณ์ใกล้เคียงกัน นั่นคืออยากเห็นการวิจัยระยะยาวต่อเนื่อง ที่จะเป็นฐานความรู้สำหรับประเทศไทยในเรื่องนี้ ชวนกันไปชวนกันมาได้ นักวิจัยต่างสาขามาทั้งหมด 49 ชีวิต ซึ่งมีภูมิหลังแตกต่างกัน ระยะแรกจึงต้องทำงานความคิดกันอย่างหนัก

พอดูทีเดียว โดยเฉพาะความต่างระหว่างนักวิจัยสาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์ กับสาขาสังคมศาสตร์ ฝ่ายหนึ่งก็เน้นด้านสุขภาพและต้องมีตัววัดที่วัดได้ในทางวิทยาศาสตร์ ขณะที่อีกฝ่ายเน้นการค้นหา “สิ่งที่เป็นจริง” ในทัศนะหรือสภาพบริบทของประชาชน เมื่อมีวิธีคิดต่างกัน ก็ย่อมออกแบบงานวิจัยแตกต่างกัน มีหลายคนรับไม่ค่อยได้ บางครั้งจึงเกิดความขัดแย้ง แต่ต่างฝ่ายก็พยายามฟังกัน อะลุ่มอล่วยกันทำให้ผ่านกันไปได้ ช่วงแรกต้องเรียกว่าเป็นการสานฝันร่วมกันจริง ๆ การสานฝันมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการทำงานร่วมกัน เพราะถ้าเราไม่มีความฝันร่วมกันก็ยากที่จะเดินไปในทิศทางเดียวกันได้ แต่ความฝันของแต่ละคนก็อาจมีรายละเอียด หรือจุดต่างกันไปบ้าง ส่วนที่โครงการฯ จะต้องทำให้ได้คือ การสานฝันที่จุดสูงสุดที่เราอยากไปให้ถึง เมื่อมีฝันร่วมกันในเป้าหมายเดียวกันจริง ๆ แม้มีความต่างในรายละเอียดและวิธีการก็สามารถจะประนีประนอมก้าวเดินไปพร้อมกันได้ คิดว่า สำหรับท่านที่คิดจะทำงานใหญ่ทุกคนก็คงทำแบบนี้เหมือนกัน นอกจากนี้ ในระหว่างการถกเถียงกัน ก็ถือเป็นการแลกเปลี่ยนและทำให้แต่ละคนได้เปิดโลกทัศน์และความรับรู้ของตนได้กว้างขวางขึ้นมาก และหากมีกระบวนการที่ดี ก็จะช่วยสร้างมิตรภาพอันยั่งยืนให้แก่กลุ่มอีกด้วย

เสาะหาหลักคิด เพื่อชี้นำแนวทาง : ด้วยธรรมชาติของเรื่องที่กำลังจะวิจัย ซึ่งสลับซับซ้อน ซ่อนเงื่อนกว้างใหญ่ ขณะเดียวกันก็ต้องลึกซึ้ง เพื่อให้สามารถได้คำตอบไปถึงเรื่อง “มรรค” ว่าประเทศไทยควรมีนโยบายยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัวอย่างไร ให้ตรงกับสภาพความเป็นจริง ไม่ก่อผลด้านลบในภายหลัง ทีมจึงมีหลักคิดสำคัญเป็นแกนในการออกแบบและดำเนินโครงการดังนี้

วงการวิชาการทั่วโลกต่างยอมรับว่า พัฒนาการแต่ละขั้นตอนของมนุษย์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น พัฒนาการด้านร่างกายที่ช่วงอายุ 0-5 ปี พัฒนาการทางภาษาซึ่งเป็นพื้นฐานของสติปัญญาที่ช่วงอายุ 2-5 ปี และพัฒนาการทางสังคม และจริยธรรมที่ช่วงอายุ 6 เดือน ถึง 4 ปี จะเห็นได้ว่า การติดตามเฝ้าสังเกตเด็กจึงต้องการเวลาอย่างน้อย 5 ปี หากสนใจการก่อรูปบุคลิกภาพและพัฒนาการทางเพศที่มีผลต่อพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของเด็ก ก็ต้องการเวลาศึกษาอย่างน้อย 18-24 ปี (Papalia, D.E. and Olds, S.W., 1995)

การพัฒนาเด็กให้เติบโตเป็นคนสมบูรณ์เต็มคน ต้องพัฒนาเด็กทั้งตัวคน การพัฒนาเด็กที่แยกเป็นส่วนๆ ทำให้เด็กเติบโตขึ้นมาอย่างไม่สมดุลอาจกลายเป็นเด็กมีปัญหาดังที่เป็นข่าวในปัจจุบัน อาทิเช่น การเลี้ยงดูที่มุ่งเน้นให้เด็กมีร่างกายสูงใหญ่ การสอนเด็กที่เน้นแต่เนื้อหาความรู้ให้เด็กมีสติปัญญาเฉียบแหลม โดยละเลยการหล่อหลอมวุฒิภาวะทางอารมณ์และปลูกฝังจริยธรรม ก่อให้เกิดปัญหาการใช้ความรุนแรงในเด็ก และวัยรุ่น ปัญหายาเสพติด ดื้ออายมุข และความฟุ้งเฟ้อทางวัตถุ ในความเป็นจริง พัฒนาการเด็กทั้งทางกาย สติปัญญา หรือด้านอารมณ์-จิตใจ-สังคม-จริยธรรมล้วนเกี่ยวโยง สอดรับ ส่งเสริมซึ่งกันและกันให้เด็กเติบโตไปตามขั้นตอนจนเป็นผู้ใหญ่อย่างเต็มศักยภาพ การศึกษาพัฒนาการเด็กแบบแยกส่วนแต่ละด้านจึงไม่สามารถให้คำตอบแก่สังคม และอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเด็กไทยได้อย่างครบถ้วนในฐานะของความ เป็น “คน” ดังนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำไปพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพและประสบความสำเร็จได้อย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องศึกษาพัฒนาการทุกด้านไปพร้อมกันเพื่อนำมาเชื่อมโยงผสมผสานความรู้ให้เข้าใจความเป็น

“คน” อย่างเป็นองค์รวม จึงจะประกันได้ว่า นโยบายและยุทธศาสตร์ที่กำหนดขึ้นในสังคมไทยถูกต้อง สอดคล้องกับความเป็นจริง

เสาะหาทัศนะจากปราชญ์ : ก่อนที่ทีมวิจัยจะได้ข้อสรุปถึงสิ่งที่เรากำลังจะศึกษาในระยะยาว ได้แบ่งกันเป็น กลุ่มย่อย ๆ ไปพูดคุยปรึกษาหารือกับทัศนะจากผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิหลาย ๆ ท่าน ทั้งที่เป็นนักวิชาการ นักวิจัย ผู้นำทางความคิด และพวกเราก็ได้แนวคิดสุดท้ายจากท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (2542) ปราชญ์ผู้นำทางจิตวิญญาณของไทย ซึ่งท่านเมตตา (แม้ขณะนั้นท่านกำลังอาพาธ) ให้ทีมของเราเข้ากราบนมัสการ สอบถามและบันทึกแนวคิดของท่านเกี่ยวกับเรื่อง พัฒนาการแบบองค์รวมของมนุษย์ ไว้ดังนี้

“การศึกษา หรือศึกษา เป็นการศึกษาพัฒนาการของชีวิตคนที่ดำเนินพร้อมกันไป ทั้ง 3 ด้าน คือ

1. ด้านการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วย กาย วาจา และด้วยอินทรีย์ทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และ ผิวกายสัมผัส โดยสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์ด้วยเป็นทั้งวัตถุ และสิ่งมีชีวิตในสังคม

2. ด้านจิตใจ อารมณ์ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยกายทุกครั้ง จะเชื่อมโยงกับสภาพจิตใจ ความรู้สึก อารมณ์ ความชอบ ไม่ชอบ วัตถุ หรือผู้คน การอยากพบปะหรือหลบเลี่ยงการสนทนากับผู้คน แวดล้อมในสังคม เป็นต้น

3. ด้านปัญญา เป็นความรู้ ความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากการมีสัมผัสกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุ ผู้คน และสังคม ผ่านความรู้สึก ชอบ ชัง ผู้มีปัญญามองเห็น เข้าใจ อารมณ์ ความรู้สึก และใช้การเรียนรู้ให้ได้ความรู้ ให้เข้าใจความจริงทำให้เกิดปัญญา ความรู้สึก อารมณ์ ชอบ ไม่ชอบ จะคลายไป ก่อให้เกิดสุขสงบ ปัญญามีหน้าที่สำคัญ คือปลดปล่อยให้ชีวิตมีอิสระ จากความบีบคั้นจากการไม่รู้

การทำงานของชีวิตทั้ง 3 ด้าน สัมพันธ์กันตลอดเวลาแยกกันไม่ได้ คือเคลื่อนอย่างต่อเนื่องเป็น กระบวนการ นับเป็นองค์รวมของชีวิต

ส่วนการวัดผล ต้องวัดจากพัฒนาการ ซึ่งทางพุทธ คือ ภาวนา เพราะในการวัดยังแยกวัด วิเคราะห์ยัง ได้รายละเอียด แต่ต้องมีหลักคิดในการเชื่อมโยง การวัด พัฒนาการแบบองค์รวม จึงใช้ภาวนา 4 คือ

1. ดูความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทางวัตถุ เช่น การกิน การอยู่ การบริโภค การศึกษา การดู การฟัง การสัมผัส ผ่านอินทรีย์ทั้ง 5 ว่าเป็นอย่างไร (กายภาวนา)

2. ดูความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้านสังคม การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นการเรียนรู้ในการสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่น (ศีลภาวนา)

3. ดูด้านจิตใจ ความรู้สึก อารมณ์ คุณธรรมต่างๆ (จิตตภาวนา)

4. ดูด้านปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ การรู้จักคิด ความมีเหตุผล การรู้จักแสวงหาความรู้ การแสดงความคิดเห็น (ปัญญาภาวนา)

ทบทวนแนวคิดด้านวิชาการ : นอกจากการเสาะหาแนวคิดจากปราชญ์ในประเทศแล้ว การทบทวนแนวคิด และองค์ความรู้ทั้งของไทยและต่างประเทศ ก็พบว่า ครอบครัวยุคใหม่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เด็กในวัยแรกเริ่มเติบโตและ

ได้รับการพุ่มพักอยู่ในครอบครัว ซึ่งไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว ครอบครัวของเด็กอยู่ร่วมกันกับครอบครัวอื่น ๆ อีกหลายครอบครัวในชุมชน มีความผูกพันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประคับประคองซึ่งกันและกันให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข เมื่อเด็กเติบโตขึ้นมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เด็กก็จะก้าวออกจากครอบครัวมาสร้างสัมพันธ์กับสังคมที่อยู่รอบตัว ซึ่งอาจจะมีอิทธิพลได้ทั้งทางบวกและทางลบต่อเด็ก การศึกษาเพียงปัจจัยในครอบครัวให้คำตอบได้เพียงบางส่วน การศึกษาที่จะให้ได้คำตอบถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของเด็กจึงต้องศึกษาปัจจัยต่างๆ ทั้งในระดับครอบครัวที่ใกล้ชิดกับเด็ก และระดับชุมชนที่อยู่แวดล้อมเด็ก รวมทั้งปัจจัยในระดับมหภาคที่จะมีผลต่อการดำเนินชีวิตในครอบครัวและกระทบต่อเด็กทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย

การศึกษาริบทของเด็ก ก็เพื่อให้ได้คำตอบว่า “ทำไม” เด็กจึงมีพัฒนาการเป็น เช่นนั้น เพราะปัจจัยอะไรที่สำคัญ เนื่องจากบริบทที่ล้อมรอบตัวเด็กมีหลายด้าน และมี interaction ต่อกัน จึงจะต้องทบทวนและคัดเลือกเฉพาะปัจจัยที่สำคัญ ๆ กล่าวคือ

ปัจจัยด้าน “ชุมชน” เป็นสภาพแวดล้อมพื้นฐานสำคัญและมีบทบาทต่อเด็กรองจากครอบครัว แต่ในบางระยะอาจมีบทบาทสำคัญ ซึ่งทั้งสองสถาบันนี้เป็นบริบทสำคัญแวดล้อมและมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กทำให้เกิดการหล่อหลอมทัศนคติ ค่านิยมและความเชื่อโดยผ่านกระบวนการกล่อมเกลาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ

ตามทฤษฎี Ecology ชุมชนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและสัมพันธ์ต่อการพัฒนามนุษย์ (Manner, R.A., and Kaplan, D., 1968) ดังนั้นการศึกษาริบทของปัจจัยต่าง ๆ ในชุมชนทั้งที่ส่งเสริมหรือขัดขวางพัฒนาการเด็ก จะทำให้สามารถเข้าใจบริบท ปัญหา อุปสรรคตลอดจนปัจจัยเสริมจากชุมชนต่อกระบวนการพัฒนามนุษย์ ทั้งนี้ ชุมชนอันประกอบด้วยโครงสร้างด้านต่างๆ ของสังคม (กายภาพ สิ่งแวดล้อม การศึกษาเรียนรู้ เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สุขภาพ และวัฒนธรรม) ล้วนเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและสัมพันธ์ต่อบุคลิกภาพและพัฒนาการของเด็กทุกด้าน อันเป็นแรงผลักดันให้เด็กแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ (Manner, R.A., and Kaplan, D., 1968) พัฒนาการของมนุษย์ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน คือ พันธุกรรม และสิ่งแวดล้อม สภาพทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยา ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละคน เป็นเงื่อนไขสำคัญให้มนุษย์มีพฤติกรรมต่างกัน (วันเพ็ญ พิศาลพงศ์, 2536) สัมพันธ์เชื่อมโยงและมีอิทธิพลต่อกัน ส่งผลให้มนุษย์พัฒนาขึ้นทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ (เชียรศรี วิวิธสิริ, 2534)

ทฤษฎีพัฒนาการบุคลิกภาพของอีริคสัน ซึ่งโน้มเอียงมาทางด้านมนุษยวิทยา ให้ความสนใจพัฒนาการทางบุคลิกภาพที่แตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อครอบครัว และสังคมที่กว้างขวางออกไปจากครอบครัว บนความเชื่อที่มนุษย์ต้องปรับตัวอยู่ตลอดเวลาให้เกิดสมดุลระหว่างปัจจัย 3 ด้าน คือ จิตใจ ร่างกาย และสังคม โดยเฉพาะในวัยเด็กที่ต้องเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสังคมอยู่ตลอดเวลา ผ่านกระบวนการเล่น การพูด การคิดและการกระทำต่าง ๆ การเล่นของเด็กจึงเสมือนเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงโครงสร้างสังคมของเด็กได้เป็นอย่างดี เพราะสิ่งที่เด็กเล่นมักเป็นจำลองภาพมาจากสภาพจริงของสังคม การเล่นและของเล่นเด็กสามารถส่งเสริมความคิดเชิงเหตุผล สร้างสรรค์ และการแก้ปัญหาของเด็ก โดยเฉพาะการเล่นของเด็กไทยตามวัฒนธรรมดั้งเดิม มีคุณค่าต่อการพัฒนาเด็กในทุกด้าน (ทิสนา แคมมณี

และ คณะ, 2536) โดยเฉพาะในช่วงอายุ 2 ปีแรกจะเป็นช่วงเวลาที่เด็กพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ แล้วค่อย ๆ หล่อหลอมขึ้นเป็นบุคลิกภาพเฉพาะแต่ละบุคคล จากการปะทะสังสรรค์ระหว่างกันแท้ของตนกับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสรีระ (Physical) สังคมและวัฒนธรรม

ครอบครัวเป็นสิ่งแวดล้อมแรกที่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวางรากฐานชีวิตที่ดีให้แก่เด็ก การเฝ้าติดตามความสัมพันธ์เชื่อมโยงเชิงเหตุ-ผลของการเจริญเติบโตและพัฒนารูปแบบองค์รวมของเด็กในโครงการวิจัยระยะยาว จะเห็นถึงพลวัตของกระบวนการพัฒนาของครอบครัวในแต่ละช่วงอายุของเด็ก จากการทบทวนวรรณกรรม และการปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิด้านครอบครัวและเด็ก สรุปได้ว่าประเด็นสำคัญอย่างยิ่งของปัจจัยในระบบครอบครัวมี 3 ประเด็นหลัก คือ

ประเด็นแรกคือ การอบรมเลี้ยงดูเด็ก รวมการเล่น (Child rearing) ถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาบุคคลตั้งแต่วัยเด็กให้เจริญเติบโตและพัฒนาขึ้นเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ โดยเน้นถึงความเชื่อ ความคาดหวัง และกิจกรรมการดูแลเพื่อสนองตอบความต้องการในด้านสุขภาพร่างกาย เช่น การรับประทานอาหาร/นม, การทำความสะอาดร่างกาย, การดูแลเมื่อเจ็บป่วย, การป้องกันอุบัติเหตุ การนอน การออกกำลังกาย และการขับถ่าย เป็นต้น การสนองตอบด้านความต้องการด้านอารมณ์-สังคม-จริยธรรม เช่น การขัดเกลานิสัยให้เป็นคนดี มีจริยธรรม, การแสดงความรัก-ชมเชย-การลงโทษ การพาไปหาประสบการณ์ชีวิตนอกบ้าน การฝึกฝนความรับผิดชอบต่อตนเอง และการสนองตอบความต้องการด้านการเรียนรู้และสติปัญญา เช่น การเตรียมความพร้อม การใช้เหตุผล การฝึกให้คิดสร้างสรรค์ การส่งเสริมการเรียนรู้ด้านภาษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวแต่ละบุคคลในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนอิทธิพลจากสถานเลี้ยงดู

จากการทบทวนผลงานวิจัยครอบครัวในต่างประเทศ และการสังเคราะห์ผลงานวิจัยครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทย พบว่าวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่แตกต่างกันส่งผลต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็กโดยรวม เช่น เด็กที่มีภาวะสติปัญญาปกติ หากไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างเหมาะสม ทำให้เด็กไม่สามารถพัฒนาสติปัญญาได้เต็มศักยภาพ (Bee, H., 2000) แต่หากเด็กได้รับการเลี้ยงดูที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญาจะช่วยให้เด็กมีระดับสติปัญญาที่ดี (Rice, F.P., 1993) การใช้เหตุผล การให้ความรัก สนับสนุน การลงโทษทางจิตมากกว่าทางกาย และการควบคุมในปริมาณที่พอดี ส่งผลดีต่อพัฒนาการเด็กแบบองค์รวม หรือการที่บิดามารดาเป็นแบบอย่างที่ดีงาม ส่งผลให้เด็กเป็นบุคคลที่มีคุณภาพที่ดีของสังคม หรือการดูแลแบบมีเหตุผลและเอาใจใส่ในการสนองตอบความต้องการเด็ก มีผลต่อพัฒนาการด้านสุขภาพร่างกายต่อการสร้างค่านิยมทางการดูแลสุขภาพและการรักษาความสะอาด การรู้จักเลือกอาหาร และการบริโภคอาหารโดยคำนึงถึงคุณค่าและประโยชน์มากกว่าการเลี้ยงดูแบบเข้มงวด หรือปล่อยปละละเลย และมีหลายงานวิจัยพบว่า การอบรมแบบประชาธิปไตย คือใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ให้ความรักความอบอุ่น และสนับสนุนอย่างเต็มที่ ส่งผลให้เด็กมีการเจริญเติบโตทางด้านสติปัญญา และการรู้คิดดีกว่าเด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบเข้มงวด เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผู้สังเคราะห์วิจัย สรุปว่าการใช้วิธีใด ๆ ก็ตาม หากทำเกินพอดี และไม่สม่ำเสมอ

อาจก่อให้เกิดผลเสียแก่เด็ก และการอบรมที่ช่วยเสริมสร้างเจตคติยังมีน้อย และควรให้ความสนใจต่อบทบาทครอบครัวในการอบรมเลี้ยงดู ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและการแก้ไขปัญหาสังคมที่กำลังเกิดขึ้นอย่างมากมาย และสลับซับซ้อน (จรรยา สุวรรณทัต, จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และ ศุภวรรณ เลิศสถาภิจ, 2544) เช่น บทบาทครอบครัวในการป้องกันเด็กติดสารเสพติด การป้องกันเด็กก้าวร้าว หรือควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ ซึ่งมีการศึกษาในต่างประเทศพบว่า ความก้าวร้าวของเด็กมักมีสาเหตุจากการถูกระทำรุนแรงจากผู้เลี้ยงดู

ประเด็นที่สอง ประกอบด้วย โครงสร้างครอบครัว และคุณลักษณะส่วนบุคคลของบิดามารดา หรือผู้ดูแลหลัก ปัจจัยโครงสร้างครอบครัว ซึ่งถือเป็นแหล่งประโยชน์หรือแหล่งให้ประสบการณ์ชีวิตที่สำคัญแก่เด็ก โครงสร้างครอบครัวที่เน้นองค์ประกอบของสมาชิกนับเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อภาวะสุขภาพและพัฒนาการของเด็ก มีงานวิจัยพบว่าโครงสร้างครอบครัวที่แตกต่างกันซึ่งอาจเกิดจากการย้ายถิ่นไปทำงานของบิดามารดา หรือการหย่า-แยก หรือครอบครัวที่อยู่รวมกันหลาย ๆ รุ่น มีผลดีผลเสียต่อเด็กแตกต่างกัน (Gross, S. J., Mettelman, B. B., Dye, T. D., & Slagle, T. A., 2001; Downey, D.B., 2001; Santelli, J.S., Lowery, R., Brener, N.D., and Robin, L., 2000) **ปัจจัยคุณลักษณะส่วนบุคคลของบิดามารดาหรือผู้ดูแลหลัก** ที่ควรให้ความสนใจคือ อายุ รายได้ การศึกษา อาชีพ (Bee, H., 2000; ศิริกุล อิศรานุรักษ์, สุธรรม นันทมงคลชัย, และ ดวงพร แก้วศิริ, 2544) ปัจจัยเหล่านี้คือตัวกำหนดถึงศักยภาพหรือคุณภาพของผู้ทำหน้าที่ดูแลเด็ก และควรให้ความสนใจพิเศษในบุคลิกภาพของบุคคลซึ่งเกิดจากการผสมผสานมิติต่าง ๆ ด้านการทำหน้าที่ และทัศนคติ จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดวิธีคิด การแสดงออก การตัดสินใจ การเผชิญความเครียด แบบแผนการดำเนินชีวิตและอื่น ๆ (ศรีเรือน แก้วกังวาล., 2544)

ประเด็นที่สาม คือ บริบทภายในครอบครัว (Family Atmosphere/ Context) ปัจจัยที่สำคัญได้แก่ 1) สภาพแวดล้อมของบ้าน 2) สัมพันธภาพคู่สมรส บิดา-มารดาเด็ก 3) เหตุการณ์วิกฤตในครอบครัว เป็นต้น

สภาพแวดล้อมของบ้าน

สภาพแวดล้อมของบ้านหรือครอบครัว (home/family environment) นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งหล่อหลอมลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของเด็กที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า สภาพแวดล้อมของบ้านทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment) และสภาพแวดล้อมทางจิต-สังคม (psycho-social environment) ล้วนมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเจริญเติบโตและการสร้างเสริมประสบการณ์ที่เป็นจริงในชีวิตประจำวันให้กับเด็ก อันส่งผลต่อพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กในแต่ละช่วงวัยให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่นเต็มตามศักยภาพ (Bronfenbrenner, U., 1979) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพของสภาพแวดล้อมของบ้านกับพัฒนาการของเด็กในต่างประเทศจำนวนมากได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับอิทธิพลของสภาพแวดล้อมของบ้านต่อพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก อาทิเช่น งานวิจัยจำนวนมากในประเทศสหรัฐอเมริกาได้ใช้เครื่องมือวิจัยชื่อ Home Observation for Measurement of the Environment Inventories, HOME อย่างแพร่หลายใน

การศึกษาอิทธิพลของสภาพแวดล้อมของบ้านที่มีผลต่อพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก ซึ่งยังมีงานวิจัยอีกจำนวนมากในหลายประเทศที่ได้ดัดแปลงใช้เครื่องมือวิจัยนี้สำหรับประเมินคุณภาพของสภาพแวดล้อมของบ้าน เครื่องมือวัด HOME ครอบคลุมการสังเกตสภาพแวดล้อมของบ้านในครอบครัวเด็กวัยทารกและวัยเตาะแตะ (แรกเกิด – 3 ปี) ครอบครัวเด็กวัยก่อนเรียน (3 – 6 ปี) ครอบครัวเด็กวัยเรียน (6 – 12 ปี) และครอบครัวเด็กวัยรุ่น (13 – 18 ปี) ทั้งนี้ในปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มนักวิจัยที่ใช้เครื่องมือวัด HOME เพื่อปรับปรุงและพัฒนาเครื่องมือวัดนี้ให้มีความน่าเชื่อถือในการนำไปใช้ในบริบทวัฒนธรรมที่แตกต่างกันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากงานวิจัยระยะยาวของ Caldwell และคณะหลายชิ้น ซึ่งทำการสังเกตสภาพแวดล้อมของบ้านของเด็กที่มาจากรอบครัวฐานะยากจนตั้งแต่เด็กอายุ 6 เดือน และทดสอบระดับสติปัญญาของเด็กด้วย IQ test เมื่อเด็กอายุ 3 ปี และ 4 ปี พบว่า เด็กที่แม่มีความรับผิดชอบต่อสนองลูกอย่างอารมณ์ดีและใช้คำพูดที่นุ่มนวลอ่อนโยนด้วยปฏิสัมพันธ์กับลูกตลอดเวลา มีการจัดหาของเล่นที่เหมาะสมกับวัยให้ลูก และจัดประสบการณ์ที่หลากหลายในชีวิตประจำวันให้ลูกในระหว่างช่วงแรกของชีวิตลูก แสดงความสามารถทางสังคมและภาษาเพิ่มขึ้นทั้งในช่วงอายุ 6 เดือน และ 12 เดือน รวมทั้งมีระดับสติปัญญาจากคะแนน IQ test เพิ่มขึ้น เมื่ออายุ 3 ปี และ 4 ปี นอกจากนี้เมื่อทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเมื่ออายุ 7 ปี มีคะแนนสูงขึ้นด้วย จากการใช้ HOME Inventory พบว่าตัวแปรหลายรายการในแบบฟอร์มเป็นตัวชี้ถึงระดับคะแนนของ IQ ได้ดีกว่าตัวแปรระดับชั้นทางสังคม ระดับสติปัญญาของแม่ หรือระดับสติปัญญาของเด็ก นอกจากนี้ในงานวิจัยอื่นก็ให้ผลคล้ายคลึงกัน ดังเช่น ที่พบในการวิจัยสภาพแวดล้อมของบ้านในช่วง 3 ขวบแรกของเด็กอเมริกันต่างเชื้อชาติ 3 กลุ่ม คืออเมริกันเชื้อสายคอเคเซียน อเมริกันเชื้อสายอาฟริกัน และอเมริกันเชื้อสายเม็กซิกัน ซึ่งอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมของบ้านที่จัดให้มีของเล่นและวัสดุการเรียนรู้ มีการเอาใจใส่และสนับสนุนจากพ่อแม่ ตลอดจนให้ประสบการณ์ที่หลากหลายแก่เด็ก พบว่า มีความสัมพันธ์กับระดับสติปัญญาที่เพิ่มขึ้นของเด็กเมื่ออายุ 3 ปี ทั้ง 3 กลุ่ม ทั้งนี้พบว่า ปริมาณของการกระตุ้นเด็กในช่วงแรกของชีวิต มีความเชื่อมโยงกัน พัฒนาการทางการรู้คิดของเด็ก โดยในช่วงวัยทารก การจัดสภาพแวดล้อมและความหลากหลายของการกระตุ้นในชีวิตประจำวันสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสมองมากที่สุด สำหรับในช่วงวัยก่อนเรียน การให้ความอบอุ่น การกระตุ้น ภาษาและพฤติกรรมการเรียนรู้ และการจัดหาของเล่นที่เหมาะสมให้กับเด็กเป็นตัวชี้วัดที่ดี ในการศึกษาครั้งนี้ จึงควรให้ความสำคัญต่อบัจจัยสิ่งแวดล้อมครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง

เหตุการณ์วิกฤติในครอบครัว

ในวิถีการดำเนินชีวิตของแต่ละครอบครัวอาจประสบเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในวัฏจักรชีวิตของบุคคล จำนวนและความรุนแรงของเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อาจมีผลกระทบต่อครอบครัวแตกต่างกัน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ทำให้ครอบครัวต้องใช้ความพยายามในการจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดภาวะสมดุลและปกติสุข ดังนั้นเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จึงเปรียบเสมือนเป็นแหล่งความเครียด หากครอบครัวดูแลจัดการไม่ได้ดีย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อสมาชิกทุก

คนในครอบครัว การศึกษาอิทธิพลเชิงสาเหตุของเหตุการณ์ชีวิตครอบครัวได้รับความสนใจมากกว่า 25 ปี และมีผลปรากฏชัดเจนว่าเหตุการณ์ชีวิตครอบครัวมีผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและสุขภาพจิตของสมาชิกครอบครัวเป็นอย่างมาก อาทิเช่น การศึกษาของฟอร์ดและคณะ ในปีค.ศ.1996 พบว่ากลุ่มครอบครัวที่มีทารกตายโดยไม่ทราบสาเหตุ (SIDS) มีเหตุการณ์วิกฤติในครอบครัวจำนวนมากกว่ากลุ่มควบคุม ในด้านการสร้างความผูกพันระหว่างมารดาและทารกมีการศึกษาพบว่าเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชีวิตครอบครัวมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการความผูกพันระหว่างมารดาและทารกวัย 12-18 เดือน สำหรับความสัมพันธ์กับการอบรมเลี้ยงดูเด็กพบว่า เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงชีวิตครอบครัวไม่มีผลโดยตรง แต่มีผลโดยอ้อมคือ ทำให้มารดาซึมเศร้า และมีปัญหาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรตามมาภายหลัง ในการศึกษาระยะยาวพบว่า เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงชีวิตครอบครัวที่เกิดขึ้นในวัยเด็กเล็กอายุต่ำกว่า 12 ปี และวัยรุ่นอายุ 12 ปีขึ้นไป มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการฆ่าตัวตายของเด็กวัยรุ่น กล่าวคือ เด็กวัยรุ่นที่มีความยุ่งเหยิงในครอบครัวมาตั้งแต่เล็กและครอบครัวไม่สามารถแก้ไขให้ดีขึ้น เมื่อโตเป็นวัยรุ่นยังถูกทารุณกรรมทางเพศ นอกจากนั้นในช่วง 1 ปี ก่อนตัดสินใจฆ่าตัวตายมักมีเหตุการณ์ที่ไม่มั่นคง คือมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและเรียนซ้ำชั้น เหตุการณ์เหล่านี้ร่วมกันมีผลต่อการตัดสินใจฆ่าตัวตายของเด็ก และมีการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ชีวิตครอบครัวในวัย 8 ปีมีอิทธิพลต่อสุขภาพจิตของเด็กวัย 13 ปี อย่างไรก็ตามการศึกษาดังกล่าวส่วนใหญ่ทำในซีกโลกตะวันตก อาจมีข้อจำกัดในการประยุกต์สำหรับประเทศไทย เนื่องจากวัฒนธรรมและการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกัน จึงควรทำการศึกษาถึงลักษณะเหตุการณ์ชีวิตครอบครัวที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงอายุของเด็ก ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และค้นหาว่ามีเหตุการณ์ใดที่ยากจะแก้ไขได้คือปรากฏซ้ำ ๆ อยู่หลาย ๆ ปี นอกจากนี้ควรศึกษาถึงอิทธิพลของเหตุการณ์และวิกฤติชีวิตต่อสุขภาพ และสวัสดิภาพของเด็กและผู้ดูแล เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายในการช่วยเหลือครอบครัวที่มีเหตุการณ์วิกฤติหรือรุนแรงได้อย่างเหมาะสมต่อไป

สัมพันธภาพในครอบครัว (Family relationship) เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดอีกเรื่องหนึ่ง มีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา หรือผู้เลี้ยงดูอื่นกับเด็กที่สามารถทำให้เด็กรู้สึกถึงความปลอดภัย มีอิสระในการบุกเบิก มีคนคอยพูดคุยด้วย มีเวลาพร้อมให้แกเด็ก เล่นสนุกสนานต่าง ๆ พฤติกรรมเหล่านี้ส่งผลต่อสุขภาพจิต อารมณ์ พัฒนาการทางสติปัญญา และความสามารถทั่วไปของเด็ก (จรรยา สุวรรณทัต, จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และศุภวรรณ เลิศสถาภิจ, 2544) ผลการศึกษาเรื่องสัมพันธภาพในครอบครัว พบว่าอิทธิพลระหว่างสัมพันธภาพมารดาและบุตรมีความสำคัญต่อเด็กมากที่สุด อย่างไรก็ตามควรให้ความสนใจสัมพันธภาพระหว่างบิดากับเด็ก และระหว่างพี่น้องกับเด็กด้วย เพราะความสัมพันธ์เหล่านี้จะมีผลกระทบต่อบรรยากาศของความอบอุ่นภายในครอบครัวมากเช่นกัน แม้ว่าจะมีการศึกษาหลายชิ้นที่ยืนยันสัมพันธภาพที่ดีของสมาชิกครอบครัวส่วนใหญ่ในประเทศไทย แต่พบว่าปัญหาความขัดแย้งระหว่างคู่สมรสมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในระยะที่สังคมเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป หรือเมื่อบุตรมีการเจริญเติบโตเข้าสู่วัยเรียน และวัยรุ่น พบความขัดแย้งระหว่างบิดามารดา และบุตรมากขึ้น จึงควรศึกษาสนใจพลวัตของสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกในครอบครัวในแต่ละช่วงอายุของเด็ก เพื่อการทำนายผลกระทบต่อเด็กโดยรวม

ทีมวิจัยได้สรุปแนวคิดหลักจากองค์ความรู้ที่ได้ทบทวนจากต่างประเทศ และในประเทศ กับแนวคิดของปราชญ์ผู้นำทางจิตวิญญาณของไทย ซึ่งก็พบตรงกันว่า การศึกษาพัฒนาการแบบองค์รวมของมนุษย์ จึงเป็นหลักประกันว่า องค์ความรู้ที่จะส่งทอดไปสู่ผู้กำหนดนโยบายและผู้ใช้ประโยชน์อื่น ๆ ในสังคม จะไม่ใช้การส่งทอดความรู้แบบ “ตาบอดคลำช้าง” นั่นคือ ได้ผ่านกระบวนการสังเกต วิเคราะห์และเชื่อมต่อให้เห็นความเป็น “คน” ทั้งคน มิใช่เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของชีวิต

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยทั้ง 3 กลุ่มจึงถือเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญที่จะอธิบายภาวะการเจริญเติบโตและพัฒนาการเด็กในระยะต่าง ๆ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่เต็มที่ ข้อมูลที่ชัดเจนจึงจะนำไปสู่การกำหนดนโยบายที่ชัดเจนและไปผูกทิศทางการแก้ปัญหาหรือสภาพที่เป็นจริงในสังคมของเรา

เตรียมตัวเตรียมใจ : ในฐานะที่ได้รับความไว้วางใจจากทีมให้เป็นผู้จัดการโครงการท่านก็คงสงสัยว่า ถ้าจะบริหารโครงการวิจัยขนาดใหญ่ซึ่งมีผู้คนเกี่ยวข้องจำนวนมากมายเช่นนี้ จะต้องเตรียมตัว เตรียมใจ และ เตรียมอะไรอีกบ้าง เรื่องนี้ คงถือเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ส่วนตัว อาจแตกต่างจากผู้จัดการงานวิจัยคนอื่น ๆ ซึ่งจะต้องทำไปด้วยกันทั้งการเตรียมตัวและเตรียมใจ

เตรียมตัวอย่างไร : เมื่อต้องการทำงานใหญ่และยาก ก็คาดหมายความลำบากไว้ได้แต่ต้น ไม่มีหนทางใดไปด้วยกลีบกุหลาบ อาจจะมีแต่ขวากหนาม ถ้าเราอ่อนแอ สุขภาพไม่ดี ไปไม่รอดแน่นอน ตรงนี้ต้องถือเป็นพื้นฐานที่ดี เพราะด้วยความที่เป็นคนชอบออกกำลังกายอยู่เป็นกิจวัตร (ลักษณะ 8 พลังเยอะ ถ้าไม่ออกกำลังกาย พลังที่มีอยู่อาจปะทุทำให้เกิดปะทะกับคนอื่น ขอแนะนำผู้ทำงานที่รู้ตัวว่าเป็นคนลักษณะ 8 ควรหาวิธีออกกำลังกายตอนเช้าก่อนไปทำงาน จะช่วยให้ทำที่กับคนอื่นนุ่มนวลขึ้น เพราะพลังถูกปล่อยไปเยอะแล้ว จะไปวิ่งสัก 5-7 กม. หรือ แอโรบิคต้านซัสก์ 1 ชั่วโมง ซี่จักรยานในสวนสักชั่วโมง หรือ ว่ายน้ำสักชั่วโมง ถ้าใครถนัดโยคะ ให้แก็ก จั๊ก หรือวิธีการอื่น ๆ ก็ได้ตามสบาย) ก็ถือว่ามีภาวดีดีกว่าคนอื่น ไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ วิธีการเตรียมร่างกายนี้ ผู้เชี่ยวชาญการบริหารโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กดูนิดิน ประเทศนิวซีแลนด์ คือ Prof. Phil A Silva² ในคราวที่มาเยี่ยมให้คำปรึกษากับโครงการของไทยเมื่อ 2 ปีก่อน สิ่งแรกที่ท่านแนะนำก็คือ นักวิจัยทุกคนต้องมีสุขภาพดี ท่านกล่าวว่า *‘First of all, you must bring your jogging shoe, prepare your health, that will secure your long term project.’* อะฮ้า เข้าล๊อคเรา เพราะชอบอยู่แล้ว ขณะเดียวกันก็ทำให้สมาชิกทีมวิจัย เริ่มขยับขึ้นแข็งที่จะออกกำลังกาย บางคน BMI (มวลน้ำหนัก คิดจาก น้ำหนักตัว เป็นกิโลกรัม หารด้วยส่วนสูงเป็นเมตร ยกกำลังสอง) เกินอยู่แล้ว ก็เลยชักหันมามองตัวเองและไปซื้อรองเท้า แต่จะไปวิ่งหรือเดินหรือทำอย่างอื่น ก็ไม่ได้กลับมารายงานให้ทราบ

² Prof. Phil A. Silva. Professor of Ameritus, Auckland University, New Zealand เป็นผู้อำนวยการโครงการวิจัยระยะยาว ‘The Dunedin Child Health and Development Longitudinal Study’ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งและบริหารโครงการนี้ตลอด 21 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย และ โครงการวิจัยระยะยาวในประเทศนิวซีแลนด์ หลายโครงการ

เตรียมใจอย่างไร : เรื่องเตรียมใจสำคัญมาก เพราะในเมื่อเป็นงานใหญ่ มีคนเกี่ยวข้องมากมาย ย่อมต้องมีข้อขัดแย้ง มีปัญหา มีเรื่องทะเลาะกันบ้าง ถ้าผู้จัดการทีมไม่หนักแน่น เข้มแข็ง ผูกใจกันไว้ได้ ก็คงพากันไปไม่รอด ต้องถือว่า เป็นโชคดียิ่งอย่างมาก ที่ก่อนเริ่มโครงการตัวเองได้ศึกษา “นพลักษณ์” แล้วจากท่านอาจารย์สันติกโรภิกขุ จึงใช้ศาสตร์นี้เป็นเครื่องมือและกลไกในการทำให้ทีมสมัครสมานสามัคคีกัน ซึ่งจะได้เล่าให้ฟังต่อไป กลับมาที่การเตรียมใจตัวเอง สิ่งที่จะต้องฝึกฝนจิตใจสำหรับผู้จัดการทีมและแกนนำ คงจะเป็นเรื่องต่อไปนี้

- **รักและทุ่มเทกับงานที่ทำสุดหัวใจ** ถ้าเราทำงานเพียงเพื่อแลกกับเงินเดือนหรือชื่อเสียง เมื่อเกิดเหตุขัดข้อง อุปสรรคหนัก ๆ เราก็คงท้อ เฮ้อ ไปหาอย่างอื่นทำดีกว่า ได้เงินพอกันสบายกว่า เช่น ถ้าเป็นแพทย์ก็ไปอยู่โรงพยาบาลเอกชน รับผิดชอบคนไข้ไม่กี่คน แถมได้เงินเยอะด้วย แทนที่จะมานั่งตรากตรำให้คนวิพากษ์วิจารณ์ (บางทีก็แถมถูกด่าด้วย) เป็นพยาบาลไปอยู่โรงพยาบาลเอกชน หรือ อยู่มหาวิทยาลัยเป็นอาจารย์สอนนักศึกษาไป ทำผลงานวิชาการไม่นานก็ได้เป็น ผศ. รศ. ศ. มีชื่อเสียงได้เงินด้วย อาจไม่มากเท่าโรงพยาบาลเอกชน แต่ก็ได้ชื่อเสียงเกียรติยศมากกว่า หรือเป็นนักวิจัยสาขาอื่นก็ไปอยู่มหาวิทยาลัย หรืออาจออกไปเป็นนักวิจัยอิสระ รับงานเป็นชิ้น ๆ สั้น ๆ ไม่ต้องมีภาระมาก ไม่ต้องทุกข์มาก ผู้จัดการโครงการฯ แต่ละคนคงถูกความคิดพวกนี้รุมเร้าบ้างไม่มากก็น้อย เวลาเกิดปัญหาหนัก ๆ มันก็อยากจะทิ้งไปเลยจริง ๆ โดยเฉพาะเวลาเครียดเขินงาน แต่มันมีเหตุปัจจัยให้เกิดติดขัด งานออกไม่ทัน ถูกชู้ว่าถ้างานไม่ออกไม่ต่อทุนให้ เครียดหนักเลย มันอยากจะทิ้งไปวันละหลายหน ตรงนี้ ต้องการกำลังใจอย่างสูงมาก โดยเฉพาะ ต้องรักงานนี้จริง รักทีม และทีมสนับสนุนให้กำลังใจ ร่วมหัวจมท้ายกัน ก็จะช่วยประคับประคองกันไปได้ อย่าลืมว่า เราก็เป็นมนุษย์ กิเลสยังหนา แม้จะตัดไปได้บ้างแล้ว แต่กิเลสบางตัวมันตัดยาก บางทีมันก็เข้ามาครอบงำ มีอิทธิพลในจิตใจของเรา
- **มีสติกับตัวเอง เพื่อมิให้มองโลกอย่างมีอคติ เข้าข้างตัวเอง** จะช่วยลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวได้มาก ลองสังเกตดูเวลามีปัญหาความไม่เข้าใจ ความขัดแย้ง ภายในทีม หรือ ภายนอกที่มีผลกระทบมาถึงทีม จะพบว่า ความขัดแย้งถึงขั้นปะทะกันทางคารมก็ดี หรือทางทัศนคติก็ดี บางครั้งถึงขั้นโกรธไม่พูดกัน ถ้าสาวกันให้ลึก ๆ แล้ว เป็นการปะทะกันด้วยความเชื่อภายใต้กิเลส และ โลกทัศน์ของแต่ละคน กิเลสของเราแต่ละคนแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่ปะทะกัน อย่าลืมว่า พวกเราทุกคนที่มาทำงานร่วมกันไม่ได้มาด้วยความว่างเปล่า แต่ละคนมีโลกทัศน์ ความเชื่อ และกิเลสประจำลักษณะ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เรากระทำพฤติกรรมต่าง ๆ หากแต่ละคนไม่มีสติ หรือมีบ้างไม่มีบ้าง ปล่อยให้กิเลสจูงใจให้เราคิด เกิดอารมณ์ความรู้สึก และมีพฤติกรรมแสดงออกมา ก็ย่อมปะทะกับคนอื่นได้ง่าย ถ้ายิ่งขาดสติ

กำกับการทำงานในแต่ละระดับก็ไม่ราบรื่น เพราะนอกจากไม่สามารถแก้ไขปัญหาของคนอื่นรอบข้างได้แล้ว ก็ยังมีทุกข์กับตัวเอง

- **เตรียมใจไว้สำหรับความผิดหวังตลอดเวลา :** เมื่อต้องทำงานใหญ่ เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก และเป็นที่จับตาของสังคม ย่อมมีความคาดหวังอย่างมากจากสังคมทั้งผู้ให้ทุน ผู้ใช้ประโยชน์ข้อมูล ทีมงาน สื่อมวลชน ประชาชน และประชาคมต่าง ๆ เมื่อเป็นงานใหญ่ ใช้เงินเยอะ ก็เป็นเรื่องธรรมดา ที่ต้องถูกคาดหวังสูงมาก คาดหวังถึงขั้นให้เป็นโครงการที่สมบูรณ์แบบ ดังนั้นหากมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้น ความผิดพลาดแม้เพียงน้อยเมื่อเทียบกับงานทั้งหมด อาจกลายเป็นประเด็นที่ทำให้โครงการล้มไปได้ในที่สุด (บทเรียนที่ถ่ายทอดตรงนี้ไม่ได้รู้ทันทีเมื่อรับงาน แต่ค่อยสะสมทีละเล็กละน้อย) หรือ ทำให้เกิดอุปสรรคอย่างใหญ่หลวงต่อการเติบโตของโครงการ สิ่งที่จะช่วยในเรื่องนี้ได้ นอกเหนือจากการมีสติอยู่กับตัวเองแล้ว ก็ต้องมีสติกับความเป็นไปของสิ่งรอบข้าง ทั้งสถานการณ์ การเมือง ประชาคมวิชาการ ผู้ให้ทุน และอื่น ๆ ต้องไวและมีการประเมินสถานการณ์เป็นระยะ ๆ ซึ่งเรื่องนี้ ต้องถือว่า เป็นจุดบกพร่อง เพราะความที่บุกตะลุยอย่างเดียว ไม่ดูหน้าดูหลัง ลืมสังคมรอบข้างไปช่วงระยะหนึ่ง เพราะมัววุ่นวายกับการจัดการภายในโครงการให้ดีที่สุด ทำให้ขาดการสื่อสารกับสังคมภายนอก อุปสรรคและความผิดหวังจึงเกิดขึ้น อันนำมาซึ่งความทุกข์ มากบ้างน้อยบ้าง หากแกนนำในโครงการไม่เตรียมตัวเตรียมใจและหนักแน่นกับเหตุการณ์ที่อาจเกิดโดยไม่คาดคิด แล้วทำอะไรหรือตัดสินใจโดยการไตร่ตรองอย่างรอบคอบและหาทางออกที่ดีที่สุด ก็อาจทำให้ทั้งทีมเรรวนไปได้ การเฝ้ามอง และวิเคราะห์สภาพต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ และมองเห็นความเป็นอนิจจัง จะช่วยให้มีสติ หนักแน่น และ ไม่ดีใจพวยพวยมากเกินไป หรือ อีเหลื่อยเฉื่อยเฉื่อยมากเกินไป หรือทุกข์กับเหตุการณ์มากเกินไป จนเกิดความท้อแท้หมดกำลังใจ

- **หากีฬา หรืองานอดิเรก เพื่อช่วยผ่อนคลายเวลาเครียดหนัก** เมื่อต้องรับผิดชอบมาก ๆ มีคนเกี่ยวข้องมาก ความเครียดก็เป็นสิ่งที่ต้องเผชิญเกือบทุกวัน คนเราทุกคนย่อมมีความอดทนและปรับตัวต่อความเครียดแตกต่างกันและมีระดับความอดทนได้ระดับหนึ่ง ถึงจุดหนึ่งเราจะรู้สึก “ไม่ไหวแล้ว ขอไปพักสักกระยะดีกว่า ขึ้นหูชื้อต่อไป มีหวังตายกันไปข้างหนึ่ง” (โปรดอย่าถือสา ภาษาของคนลักษณะ 8 มันห้าม ๆ แบบนี้แหละ ท่านอาจารย์สันติกโรชอบเปรียบเปรยพวกลักษณะ 8 ว่าเหมือน ควาย เอาแต่ใช้แรง แต่เราก็มีสมองนะคะ) บางเรื่อง ถ้าเราไปอยู่ในเหตุการณ์นาน ๆ IN กับเรื่องที่กำลังเป็นปัญหา มันเหมือนทางตัน หาทางออกไม่ได้ ถ้ามีเวลาหลบไปพักผ่อน เปลี่ยนบทบาทจากผู้ร่วมแสดงไปเป็นผู้สังเกตอยู่วงนอก จะเห็นทางออกได้ดีกว่า เพราะเรามองปัญหาตรงนั้นอย่างไม่มีอคติหรืออคติน้อยกว่า ดังนั้น ถ้าท่านรู้ตัวว่าจะได้ทำงานใหญ่ละก็ เตรียมหางานอดิเรกผ่อนคลายความตึงเครียดไว้ได้เลย ไม่แนะนำให้ทำกิจกรรมแบบนั่งโต๊ะ เช่น เล่นเกมส์ ต่อ jigsaw หรือปักครอสติชส์ ฯ เพราะงาน

ส่วนหนึ่งของคนทำวิจัยและผู้จัดการงานวิจัยคือ การเขียนรายงาน ต้องนั่งโต๊ะวันละหลาย ชั่วโมงอยู่แล้ว เป็นพฤติกรรมที่ไม่ดีต่อสภาพร่างกายของท่าน ควรเป็นกิจกรรมที่ได้ใช้กล้ามเนื้อทั่วร่างกาย อย่างเช่น ปั่นหน้าผาจำลอง (หรือหน้าผาจริง ใครสนใจไปเรียนด้วยกันได้) ดำน้ำตื้น ดำน้ำลึก เล่นเรือใบ เล่นเทนนิส (แต่อย่าหักโหม เดี่ยวหัวใจวายตายไปก่อน)

เตรียมทีมก่อนบุกตะลุย : อย่าลืมว่า ทีมวิจัยมีองค์ประกอบหลายส่วน แต่ละส่วนมีบทบาทและภาระรับผิดชอบตลอดจนท่าทีต่าง ๆ กัน อย่างจะแยกแยะส่วนที่สำคัญออกเป็น ส่วนแรกคือ “ทีมนักวิจัยหลัก” ซึ่งทำหน้าที่กำหนดและคัดเลือกปัจจัยที่จะศึกษา ออกแบบเครื่องมือและกำกับการเก็บข้อมูลให้ได้คำตอบตามที่ต้องการ รวมไปถึงการนำเสนอผลที่มีคุณภาพและน่าเชื่อถือ ส่วนที่สองคือ “ทีมผู้ช่วยนักวิจัย” ซึ่งทำหน้าที่เป็นกำลังหลักในการเก็บข้อมูลในพื้นที่ และคาดหวังให้เป็นทายาทสืบทอดงานวิจัยไปในระยะยาว ส่วนที่สามคือ “ทีมสนับสนุนในส่วนกลาง” ก็คือ บุคลากรที่ทำงานเต็มเวลาในสำนักงานกลางถือเป็นแม่บ้านที่คอยอำนวยความสะดวกและเอื้อให้โครงการทำงานได้ราบรื่น ส่วนที่สี่คือ “ทีมสนับสนุนในพื้นที่วิจัย” หมายถึง บุคลากรในส่วนราชการ ท้องถิ่น และประชาคมในพื้นที่วิจัยที่จะสนับสนุนส่งเสริม และร่วมมือผลักดันให้การศึกษาในพื้นที่ดำเนินการไปได้อย่างราบรื่น และเมื่อมีผลงานวิจัยออกมาแล้ว ก็เป็นหน่วยที่จะนำผลการวิจัยไปเคลื่อนไหวกับประชาคม อันจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงส่งผลต่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวในพื้นที่ ส่วนที่ห้าคือ “ผู้ให้ทุน” ซึ่งจะทำให้โครงการของเราไปรอดในระยะยาว ส่วนที่หกคือ “ผู้สนใจ สื่อมวลชน และประชาชนทั่วไป” ซึ่งย่อมจับตามองอยู่ห่าง ๆ และจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากผลการวิจัย และสุดท้ายซึ่งสำคัญมากก็คือ “ครอบครัวกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่” ซึ่งต้องให้ความร่วมมือ สมัครใจเข้าร่วมโครงการในระยะยาว จะเห็นว่า กว่าเราจะก่อตั้งและดำเนินการโครงการนี้ได้ ต้องมีกระบวนการที่เหมาะสมกับผู้เกี่ยวข้องแต่ละกลุ่ม ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

การเตรียมทีมโดยเฉพาะส่วนที่เป็นคนภายในโครงการฯ เป็นกลุ่มแรกที่ต้องจัดการให้เข้มแข็งทั้งทางด้านวิชาการ และจิตวิญญาณ ความจำเป็นที่ต้องเตรียมทีมด้านวิชาการ ก็เนื่องด้วย สมาชิกในโครงการมีความแตกต่างทั้งด้านความรู้ และ ทักษะในการวิจัย โดยเฉพาะเมื่อโครงการจะต้องผสมผสานการวิจัยเชิงปริมาณเข้ากับเชิงคุณภาพ ผสมผสานแนวคิดการวิจัยมหภาคเข้ากับจุลภาค การวิจัยระดับชาติเข้ากับสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ที่สำคัญที่สุด พวกเราทั้งหมดไม่เคยทำวิจัยระยะยาวมาก่อน ส่วนใหญ่คุ้นเคยกับการออกแบบงานวิจัยแบบภาคตัดขวาง ระยะสั้นไม่เกิน 1-5 ปี ซึ่งจะแตกต่างจากการคิดกรอบการวิจัยระยะยาว ตรงนี้เป็นเรื่องยาก เพราะการฝึกสอนทางทฤษฎีช่วยได้เพียงเล็กน้อย เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องทั้งความรู้ที่จำกัด และ ที่สำคัญ ความสามารถทั้งด้านการคิด การออกแบบ และความละเอียดอ่อนรอบคอบในการกำหนดกระบวนการทำงานของนักวิจัยแต่ละบุคคล กับการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เนื่องจากไม่มีใครทำแทนกันในสาขาที่อีกคนหนึ่งเชี่ยวชาญได้ และแม้ทำแทนกันก็ไม่ใช่ว่าดีในการพัฒนาทีมระยะยาว เราจะต้องให้นักวิจัยเติบโตขึ้นระดับประคองช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแต่ละคนเรียนรู้ฝึกฝนเพื่อเพิ่มทักษะให้ตนเองไปด้วย

การเตรียมทีมด้านวิชาการจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ในลักษณะผสมผสานไปกับการทำงานจริง ในระหว่างขั้นตอนการทำงานแต่ละขั้นตอน ทุกคนผ่านการต่อสู้ทางความคิด การถูกวิพากษ์วิจารณ์ เสนอแนะ ช่วยเหลือ และมอบหมายเพื่อแก้ไขในประเด็นที่ยังเป็นจุดอ่อน (ภายใต้ข้อจำกัดของเวลา และงบประมาณ) รวมทั้ง ในระยะต่อมา มีการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้นักวิจัยเข้ามาทำการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่ตนเชี่ยวชาญ ร่วมกับนักวิจัยคนอื่นในสาขาอื่น เพื่อให้เกิดความคิดความรู้ และ มีทักษะแตกฉานมากขึ้น ทุกช่วงเวลาและทุกขั้นตอนของการทำงานจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางวิชาการที่นักวิจัยแต่ละคนจะตกตวงได้มากน้อยขึ้นกับปัจจัยพื้นฐานและข้อจำกัดของแต่ละคน

ส่วนด้านจิตวิญญาณ (ภาษาอังกฤษใช้คำว่า *spirit* ซึ่งอาจตีความจำกัดเฉพาะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทีม ยอมรับและให้อภัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่สำหรับทีมของเรา กินความไปถึงการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้ทำงาน นอกจากเพื่อให้งานดีแล้ว ก็ต้องให้มีการเติบโตทางจิตวิญญาณเพื่อประกันความยั่งยืนของการทำงานร่วมกันด้วย) คงไม่มีเป้าหมายเพียงเพื่อให้ทำงานร่วมกันให้สำเร็จเท่านั้น แต่ในเมื่อทุกคนเข้ามาร่วมหัวจมท้าย ฝากชีวิตไว้กับโครงการแล้ว ก็ควรเป็นพื้นที่ที่จะเติบโตทางจิตวิญญาณเพื่อแสวงหาความสุขที่แท้จริงของชีวิต ด้วยความปรารถนาและมุ่งมั่นที่จะแบ่งปันให้ทุกคนได้มีประสบการณ์ความอิ่มเอิบ ปลอดภัยของการได้รู้จักตนเอง ไปจนถึงความสุขที่ได้จากการลดทุกข์ภายในจิตใจด้วยการปล่อยวางสิ่งที่เราแต่ละคนยึดมั่นถือมั่นอยู่ ปลดและถอดเกวียนบุคลิกภาพที่ผลักดันให้แต่ละคนต้องตะเกียกตะกาย แสวงหาทุกข์อยู่ตลอดเวลา จึงควรมีเวลาที่แต่ละคนจะได้อิ่มเอมกับความสุขทางจิตวิญญาณ ซึ่งทุกคนในโครงการฯ สามารถมีประสบการณ์ตรงนี้ร่วมกันได้

ทุกชีวิตต้องรู้ “นพลักษณ์” : การทำงานร่วมกันภายใต้ข้อจำกัดของแต่ละคน ย่อมง่ายที่จะเกิดการปะทะกัน ด้วยความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ และ พฤติกรรมประจำตน เป็นความจำเป็นที่ผู้จัดการโครงการฯ จะต้องหาเครื่องมือช่วยให้การปะทะกันเป็นไปในทางสร้างสรรค์ รัก เข้าใจ และ ให้อภัยซึ่งกันและกัน อาจเป็นเรื่องแปลกสำหรับหลาย ๆ คนที่คิดว่า “ทำไมต้องเอาจริงเอาจังกับเรื่องนี้ บ้ามากไปหรือเปล่า ไต ๆ กันแล้ว น่าจะสามารถปรับตัวเข้าหากันได้ไม่ยาก หรือถึงแม้ปรับตัวกันไม่ได้ดีแต่ก็น่าจะเอางานเป็นหลัก ไม่ควรเอาเรื่องอารมณ์ ความรู้สึกเข้ามารบกวนการทำงาน” เมื่อก่อนก็คิดแบบนี้ และมักจะมองคนที่มีปัญหาอย่างดูเหมือนไม่เข้าใจ คนอะไรเอาแต่อารมณ์ความรู้สึก ไม่เอางานเป็นหลัก ไม่สนใจระบบ ด้วยประสบการณ์ที่ผ่านมา ความคิดหรือข้อวิจารณ์เช่นนี้ เป็นเพียงความยึดมั่นถือมั่นในหลักการเท่านั้น (ก็เป็นอคติของคนที่ใช้พลังความคิดเป็นหลัก ในขณะที่มีคนจำนวนมากใช้พลังอารมณ์ความรู้สึกเป็นหลัก) ในชีวิตจริง แม้ทุกขณะจิตที่แต่ละคนหายใจอยู่ ก็มีการปะทะทางความคิดและอารมณ์ความรู้สึก (แม้แต่ภายในตัวเอง แต่ละวันเราก็ต่อสู้กับความคับข้องใจภายในตัวเองบ่อย ๆ เพียงแต่เราลืม ทำเป็นลืม หรือ ไม่สนใจเท่านั้น) บางครั้งก็เป็นไปในทางดีสร้างสรรค์ บางครั้งก็เป็นไปในทางร้ายถึงขั้นทำลายกัน ดังนั้น ก่อนจะร่วมหัวจมท้ายกันไปยาวนาน แต่ละคนควรทำความเข้าใจตนเอง (เป็นหลักสำคัญที่สุดต้องเข้าใจตนเองก่อน) และผู้ร่วมงานให้ลึกซึ้ง เพื่อทำงาน

ร่วมกันอย่างเข้มแข็งและมีความสุข ดังนั้น สมาชิกทีมอันประกอบด้วย นักวิจัยหลัก ผู้ช่วยนักวิจัย เจ้าหน้าที่โครงการฯ และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่วิจัยซึ่งช่วยสนับสนุนโครงการฯ รวมทั้งหมดกว่า 150 คน ต้องเข้ารับการฝึกอบรมปฏิบัติการ “การพัฒนาตนเอง และพัฒนางานด้วยนพลักษณ์” โดยใช้เวลา 3 วันต่อรุ่น ๆ ละ 24 คน หลังจากผ่านการอบรมพื้นฐานแล้ว ในระยะต่อมาก็มีการฝึกอบรมต่อเนื่องเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาตนเองอีกปีละ 2-3 ครั้ง ๆ ละ 2 วัน ด้วยกระบวนการดังกล่าว ทำให้สมาชิกทุกคนทำความเข้าใจพื้นฐานตัวตนของตน เพื่อมีสติมองเห็นทักษะการมองโลก อารมณ์ความรู้สึกพื้นฐาน กิเลสทางความคิดและอารมณ์แรงผลักดันของสัญชาตญาณที่อยู่เบื้องหลังการแสดงพฤติกรรมและบุคลิกภาพ ทำให้ทำงานด้วยความสันติสงบสุข และช่วยเหลือส่งเสริมการพัฒนาจิตวิญญาณร่วมกัน ไม่ว่าในอนาคตแต่ละคนจะยังคงอยู่ในทีมไปนานเพียงใด หรือจะต่างไปอยู่คนละทิศละทาง อานิสงค์ของการปฏิบัติธรรมร่วมกัน ก็ะยังคงมีความผูกพันและเกื้อกูลกันต่อไปในอนาคต และด้วยการศึกษาส่งเสริมช่วยเหลือทางจิตวิญญาณซึ่งกันและกันนี้ ทำให้โครงการฯ ไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องความขัดแย้งมากนัก ถึงมีคนเก่ง ๆ มาอยู่ร่วมกันมาก ก็ปรองดอง ร่วมมือกัน อย่างดีตลอดเวลา

3. ก่อรูปเป็นตัวเป็นตน

ในบทที่แล้ว กล่าวถึง จุดเริ่มต้นและการพักตัวเพื่อเข้าสู่ระยะของการก่อเป็นรูปเป็นร่าง ในส่วนนี้ อาจจะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงทุกวันนี้ โครงการวิจัยขนาดใหญ่ควรประกอบด้วย โครงสร้างอะไรบ้าง แต่ละส่วนทำงานอย่างไร และในฐานะผู้จัดการในภาพรวม จะต้องดำเนินการอย่างไร จึงจะผลักดันให้แต่ละส่วนปฏิบัติงานได้ตามกรอบที่วางไว้ และทันเวลา ซึ่งจะได้พูดถึงทั้ง 2 ด้านคือ ด้านที่ประสบผลสำเร็จ และด้านที่ล้มเหลวยังต้องการการปรับปรุง ซึ่งจะได้เล่าแจ้งแฉลงไปให้ท่านได้รับรู้เป็นเรื่อง ๆ ไป

วางโครง และเผื่อขาด : อันที่จริง ถ้าทีมวิจัยวางกรอบความคิด ออกแบบโครงการฯ รวมถึงเป้าหมายของงาน ในแต่ละระยะไว้อย่างละเอียดล่วงหน้าก่อนจะได้รับทุนจริง ก็จะช่วยให้งานดำเนินไปได้เป็นระบบตามกรอบระยะเวลาที่ได้วางแผนไว้ อย่างไรก็ตาม อย่างลืมเผื่อ .. เผื่อไว้เยอะ ๆ เผื่อเรื่องคาดไม่ถึง เช่นที่เกิดขึ้นกับโครงการฯ เป็นเรื่องคาดไม่ถึง นั่นคือ ก่อนที่โครงการจะได้รับทุนสนับสนุน ได้มีการตกลงกันระหว่างแหล่งทุน 3 แหล่งคือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และ กระทรวงสาธารณสุข โดยจัดทำเป็นบันทึกข้อตกลงร่วมกันที่จะสนับสนุนงบประมาณให้แก่โครงการฯ เปิดพื้นที่ศึกษา 5 แห่งคือ สกว.สนับสนุน 2 พื้นที่ (ภาคกลางและภาคใต้) สวรส. สนับสนุน 2 พื้นที่ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ) และ กระทรวงสาธารณสุขสนับสนุนพื้นที่กรุงเทพมหานคร แต่ความไม่แน่นอนก็คือความแน่นอน เพราะเมื่อผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงได้ลงนามในบันทึกข้อตกลงเรียบร้อยแล้ว มิได้มีการมอบหมายให้หน่วยงานใดเป็นผู้จัดสรรงบประมาณให้ ไม่นาน ผู้บริหารท่านนี้เกษียณอายุราชการไป เมื่อผู้บริหารท่านใหม่ เข้ามา ประกอบกับ รัฐบาลมีนโยบายประกันสุขภาพถ้วนหน้า (เขาเรียกกันสั้น ๆ ว่า นโยบาย 30 บาทรักษาทุกคน) งบประมาณของกระทรวงสาธารณสุขถูกนำไปใช้ในเรื่องนี้จนไม่สามารถจัดสรรงบประมาณให้แก่โครงการฯ ได้ตามข้อตกลง ทำให้โครงการไม่สามารถเปิดพื้นที่กรุงเทพมหานครได้ จนกระทั่ง สวรส. เพิ่มงบประมาณให้เพื่อเปิดพื้นที่กรุงเทพฯ เพราะเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีฐานข้อมูลของกรุงเทพฯ ด้วย ทำให้พื้นที่นั้นเปิดเข้าไปกว่าที่วางแผนไว้ถึง 1 ปีครึ่ง เด็กกรุงเทพมหานครที่อยู่ในโครงการฯ จึงอายุน้อยกว่าเด็กในภาคอื่นถึง 1 ปีครึ่ง ปัญหาตรงนี้ ไม่ค่อยมีใครเห็นและตระหนักกันว่า จะก่อให้เกิดความล่าช้าของผลงานในโครงการไปกว่าที่ได้กำหนดไว้แต่เดิม และทำให้เกิดภาระในการจัดการข้อมูลอย่างมากมาย ในสังคมที่ไม่มีความแน่นอน การเผื่อไว้กันเหนียวคงเป็นเรื่องจำเป็น เพราะถ้าคิดแผนและงบประมาณไว้พอดี ๆ หรือ ขาดไปนิดหน่อย เมื่อเกิดปัญหา ขลุกขลักแบบไม่ได้ตั้งตัวล่วงหน้า อาจเกิดเหตุการณ์แบบโดมิโนขึ้นได้ ทำให้เสียกระบวนการไปหมด ถ้าจะถามว่า แล้วจะต้องเผื่อไว้เท่าไร ซึ่งอันที่จริง ถ้าเราเผื่อไว้มาก งบประมาณก็สูงกว่านี้อีกมาก เขาจะให้ทุนเราทำหรือ สำหรับงานใหม่แบบนี้ ไม่เคยทำมาก่อน แน่ใจความดีอยู่ประสบการณ์ จะทำให้ไม่สามารถคิดกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการทั้งหมดได้ จึงเสนอว่า น่าจะเผื่อไว้สัก 25% โดยอาจทำความเข้าใจกับผู้ให้ทุนไว้ก่อนว่า ควรจะมีแผนเพิ่มเติมไว้เพื่อให้สามารถของบประมาณเพิ่มเติมด้วย มิฉะนั้น อาจเกิดปัญหาจนทำให้โครงการชะงักไม่สามารถดำเนินการได้ตามกรอบเวลา หรือ ล่าช้าไปมาก ส่วนที่ต้องทำเผื่อไว้ล่วงหน้าก็คือ เรื่องต่อไปนี้

- เมื่อเสนอโครงการต่อผู้ให้ทุน และมีที่ท่าว่าจะได้รับทุนแน่ ต้องเริ่มทำงานก่อนมีเงินแล้ว เพราะการพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูลแต่ละชิ้นต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 6 เดือนแน่นอน ยิ่งเป็นเครื่องมือใหม่ที่ยังไม่มีในประเทศไทย หรือ มีบางส่วนแต่ยังไม่มีการทดสอบเครื่องมืออย่างครบถ้วน เช่น ไม่มี standard ของเด็กไทย และก็จริง ๆ เครื่องมือเก็บข้อมูลในเรื่องที่เรากำลังจะทำไปในอนาคตนี้ ขาดแคลนอย่างสาหัส เพราะฉะนั้น ต้องทำงานกันล่วงหน้าก่อนได้เงินนานทีเดียว พวกเราใช้เวลาเกือบปีคือทำไปพลาง ๆ แบบอาสาสมัครไม่รับสตางค์ เป็นชุดร่าง แล้วทำกันจริง ๆ ก็เมื่อได้รับทราบว่าจะได้รับทุนแน่นอน ตรงนี้ก็ต้องเผื่อเวลาของแต่ละคนไว้ และอาจต้องหาเงินมาเผื่อไว้ทำงานล่วงหน้าด้วย ต้องถือเป็นจุดอ่อนของโครงการฯ แบบที่ไม่ได้อิงกับหน่วยงานใดเฉพาะ เพราะถ้าเป็นอิสระ มาแบบใหม่เอี่ยมจะเอาสตางค์ที่ไหนมาทำงานล่วงหน้า ตรงนี้ที่วิจัยต้องคิดล่วงหน้าเผื่อไว้เยอะ ๆ อย่างที่แนะไว้เนะคะ
- สำรวจเพื่อคัดเลือกพื้นที่วิจัย เนื่องจากโครงการนี้ ออกแบบการเก็บข้อมูลเป็นพื้นที่ คือ เก็บข้อมูลเด็กทุกคนที่เกิดในพื้นที่ 1 อำเภอ การคัดเลือกพื้นที่วิจัยถือเป็นจุดประกันความยั่งยืนไปในระยะยาว เนื่องจากการออกแบบงานวิจัยใช้วิธีอิงระบบบริการในพื้นที่เป็นฐานการเก็บข้อมูล จะทำงานง่ายกว่าที่จะไปตั้งหน่วยเริ่มต้นใหม่ทั้งหมด เพราะกว่าชาวบ้านจะคุ้นเคยกับผู้ช่วยนักวิจัย หรือ พนักงานเก็บข้อมูลของเรา ถ้าไปแบบไม่รู้เป็นใครมาจากไหน คงจะยาก และจะถูกตั้งข้อสงสัยอย่างมาก โดยเฉพาะในยุคสมัยที่มีการระบาดของยาเสพติด หรือเป็นพื้นที่เสี่ยงภัย เช่นเขตภูเขาสูง ถ้าไม่อิงกับระบบบริการปกติ เช่น ใช้ฐานโรงพยาบาล หรือ สถานีอนามัย จะทำงานยากกว่านี้อีกหลายเท่าตัว จะเปรียบเทียบให้เห็นว่า การวางโครงสร้างพื้นที่วิจัยจะต้องคำนึงถึงเหตุปัจจัยหลายประการทั้งภายในโครงการ และนอกโครงการ ดังนี้

ปัจจัยต้องพิจารณา	ตั้งสำนักงานเป็นอิสระ	โครงการอิงกับระบบปกติ
ความไว้วางใจจากประชาคม	ยาก ต้องใช้เวลา	ง่าย มีอยู่แล้ว
การเข้าถึงครอบครัวตัวอย่าง	เริ่มต้นใหม่ใช้เวลา	ง่าย ใช้ฐานที่มีอยู่
ความซับซ้อนของโครงสร้างและการจัดการทีมในพื้นที่	ง่าย ทำใหม่หมด	ต้องคำนึงถึงโครงสร้างที่มีอยู่ในพื้นที่
ความจำเป็นด้านงบประมาณ	สูง เพราะต้องเริ่มใหม่หมด	ประหยัด เพราะอิงระบบปกติได้
ความแน่นอน ยั่งยืนในระยะยาว	ดีกว่า เพราะไม่ขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงของระบบปกติ	ไม่แน่นอนขึ้นกับ(การเมือง) การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารในระบบปกติ

- กำหนดระบบการจัดการภายในโครงการฯ อย่างน้อยต้องวางโครงไว้ล่วงหน้าว่า นักวิจัยหลักซึ่งมาจากต่างสาขาจะมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ทำงานร่วมกันอย่างไร รูปแบบการบริหารจัดการโครงการฯ จะเป็นคณะกรรมการแบบไหน ควรจะมีคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือ Steering Committee เป็นใครบ้าง จะให้เขามีบทบาทอะไรบ้าง สำนักงานโครงการฯ อยู่ที่ไหน ถ้าไม่ได้อยู่ภายใต้หน่วยงานใดเลย เป็นอิสระ ผู้ให้ทุนไม่อยากเสียเงินต้องไปเช่าสำนักงาน จะต้องไปขอที่คนอื่นอยู่อาศัย จะไปขอใคร เขาจะให้หรือเปล่า จะให้เราอยู่ไปนานเท่าใด วันดีคืนดีเขาอยากใช้พื้นที่ ขอคืนจากเรา ก็ต้องให้คืน มีความไม่แน่นอนมากมาย ภายใต้การตั้งองค์กรใหม่

ตั้งตัวทันใจ : “วารีไม่คอยท่า เวลาไม่คอยใคร” ยังเป็นสุภาษิต ที่ผู้จัดการโครงการฯ ต้องใช้เสมอ เพราะนาฬิกาเดิน ตึก ๆ ๆ ๆ ตั้งแต่วันนี้ได้รับทุนให้ทำงานใหญ่ ใน 3 เดือนนี้ต้องทำอะไรบ้าง มากมายมหาศาล เริ่มตั้งแต่

- (1) **ประชุมทีมเป็นว่าเล่น** เพราะนักวิจัยหลักต้องเริ่มพัฒนาเครื่องมือเก็บข้อมูลแล้ว ทั้งที่ได้เตรียมการทำร่างมาล่วงหน้า แต่ยิ่งประชุมก็ยิ่งต้องแก้ไขเครื่องมือที่จะเก็บข้อมูล ขอแนะนำว่า สำหรับโครงการฯ ที่ จะเก็บข้อมูลไปยาวนาน ให้จัดเวลาตรงนี้ไว้ 1 ปีเต็ม โดยเสนอผู้ให้ทุนว่า ปีแรกเป็นการพัฒนาเครื่องมือล้วน ๆ โดยให้ถือเป็นผลงานของโครงการฯ ซึ่งจะสามารถนำไปเผยแพร่ให้นักวิจัยอื่น ๆ ที่สนใจเรื่องนี้เอาไปใช้ได้ ให้ทำเครื่องมือเป็นมาตรฐานสำหรับประเทศไทยไปเลย ซึ่งหมายความว่า กว่า จะเริ่มเก็บข้อมูลต้องมีเวลาเตรียมการอย่างน้อย 18 เดือน คือต้องทำก่อนล่วงหน้า 6 เท่าจากที่เป็นมา แต่ก็เอาละ เพราะตัดสินใจลงมือแล้ว ก็ต้องทำให้ดีที่สุดเท่าที่เหตุปัจจัยจะเอื้ออำนวย หลังจากได้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การทดสอบเครื่องมือในพื้นที่หลายครั้ง ในกลุ่มที่ไม่ใช่เด็ก ในโครงการ แต่อายุใกล้เคียงกัน อาศัยในหมู่บ้านใกล้เคียงกัน หรือหมู่บ้านเดียวกันแต่มีอายุโตกว่าเล็กน้อย

เพื่อให้ใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจริงมากที่สุด เมื่อนำผลการทดสอบมาปรับแก้ไขจนพอใจแล้ว จึงจัดพิมพ์เป็นแบบเก็บข้อมูลฉบับใช้จริง

- (2) **คัดเลือกกองหน้าและกองหลังของโครงการฯ** นักวิจัยหลักส่วนใหญ่มีงานประจำอยู่แล้ว เรามีหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบเช่น เป็นหมอเด็กก็มีคนไข้เด็กต้องดูแลประจำ ต้องสอนนักศึกษาแพทย์ประจำ บางท่านเป็นผู้บริหารในหน่วยงาน เช่น รองคณบดี หัวหน้าฝ่าย หัวหน้าส่วน ผู้จัดการมูลนิธิ ก็ต้องทำงานบริหารองค์กรของตนไปด้วย ดังนั้น ไม่อาจคาดหวังให้ใช้กับเวลากับโครงการได้มากไปกว่า 50% ของเวลาที่มีอยู่จริง (หักลบเวลากินข้าว นอนหลับ พักผ่อน ออกกำลังกาย ท่องเที่ยว อยู่กับครอบครัว เลี้ยงลูกดูแลสามีหรือภรรยา บางคนต้องหารายได้เพิ่มเติมด้วย) งบประมาณค่าตอบแทนที่ขอไว้ จะมีนักวิจัยหลักที่ทำงานประจำจริง ๆ เพียงคนเดียว นอกนั้นทำงานครึ่งเวลาหรือบางเวลาเท่านั้น (ค่าเสียโอกาสของแต่ละท่านสูง ถ้าให้มาทำงานประจำต้องมีเงินมากกว่านี้เท่าตัว) เพราะฉะนั้น บุคลากรที่จะทำงานประจำจะต้องเป็นบุคลากรระดับรองลงมา เป็นปริญญาตรี หรือ โท ที่รับเข้ามาใหม่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำโครงการทั้งในสำนักงานกลาง และ พื้นที่วิจัย ฉะนั้น ต้องมีเวลาสำหรับเปิดรับสมัคร สอบ คัดเลือก ฝึกอบรม สร้างขวัญกำลังใจ ที่สำคัญ บุคลากรเหล่านี้ไม่มีประสบการณ์การวิจัยมาก่อนเลย แม้เคยเรียนมาบ้างก็เป็นเชิงทฤษฎี ไม่เคยทำจริง ควรกำหนดเวลาฝึกอบรมไว้อย่างน้อย 3-4 เดือนก่อนเริ่มงานจริง แต่ไม่ได้หมายความว่าใช้เวลาทั้งหมดเพื่อการฝึกอบรม แต่เป็นการฝึกอบรมควบไปกับการทำงานจริงเลย โดยต้องมีนักวิจัยหลักเป็นที่ปรึกษาอย่างใกล้ชิด เพื่อประกันว่า บุคลากรทุกระดับจะมีความรู้ และทักษะในการทำงานได้ตามกรอบที่ตั้งไว้ กระบวนการคัดเลือกบุคลากรของโครงการฯ นับว่าซับซ้อนและเข้มงวดมาก (จากที่น้อง ๆ บ่นให้อ่านว่า ไม่เคยเจอแบบนี้มาก่อน) ก็คือ เริ่มด้วยสอบข้อเขียนด้านการวิจัยเบื้องต้น ทักษะในการทำงาน การปรับตัวเมื่อต้องเข้าไปทำงานในที่ใหม่ไม่เคย การเตรียมตัวเข้าหมู่บ้าน และทักษะในการเขียนนิจรรายการที่วิชันที่ 2 ให้สอบทักษะในการพิมพ์และใช้คอมพิวเตอร์ ขั้นที่สาม นักจิตวิทยาทดสอบสภาพจิตและบุคลิกภาพ เพราะการไปทำงานกับครอบครัวในหมู่บ้านต้องการผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นผู้ใหญ่พอสมควร และมีวิจรรณญาณตัดสินใจได้ดีระดับหนึ่ง และขั้นสุดท้ายคือ สอบสัมภาษณ์กับคณะกรรมการ (ประกอบด้วยผู้อำนวยการโครงการและนักวิจัยหลัก 2 คน รวมเป็น 3 เสียง) ใช้เวลาสัมภาษณ์คนละ 30-60 นาที ประเด็นหลักคือ ทักษะต่อการทำงาน ต่อการใช้ชีวิต เป้าหมายในชีวิต และตรวจสอบคร่าว ๆ ว่าจุดดีจุดอ่อนของน้อง ๆ คืออะไร แต่ละคนกว่าจะผ่านทั้ง 4 ด้านก็เล่นเอาเหงื่อตกเลย บางคนก็วิตกกังวลนอนไม่หลับไปเลยก็มี โครงการให้ความสำคัญกับการคัดคนเพราะถือว่า อยากให้น้องมาอยู่กับเรานาน ๆ ไม่ใช่มาทำงานไม่กี่เดือนทนไม่ไหวลาออก หรือ อยู่ไปอยู่ไปไม่มีความสุขกระตือรือร้นเข้าซามเย็นซาม ก็ไม่ไหว ดังนั้น ถ้าเราคัดเลือกแล้ว ก็แทบจะมั่นใจได้ว่า ได้คนที่มีความประพฤติพอสมควร ซึ่งก็เห็นได้ในระยะยาวว่า น้อง ๆ มีความอดทน และฝึกฝนตนเองจนมีความสามารถดีเป็นที่น่าพอใจ และในเวลาต่อมาก็มีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการฯ โดยมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์จัดทำ

จดหมายข่าวกันขึ้นเองภายในทีมพื้นที่ เพื่อสื่อสารกับส่วนที่เกี่ยวข้องและกับทีมในพื้นที่อื่น ๆ ที่สำคัญลืมไม่ได้เลยแน่ ๆ คือ ต้องเลือกน้องที่เป็นคนพื้นที่ภาคนั้น เพื่อสามารถสื่อสารกับครอบครัวเป็นภาษาถิ่นได้ อาจจะมีข้อยกเว้นเพียง ชาวเขา ซึ่งคงจะหาน้องชาวเขามาเป็นผู้ช่วยนักวิจัยได้ยาก ก็ทดแทนด้วยการหาลำมในพื้นที่จะช่วยนำร่องเข้าไปก่อน ก็โชคดีที่ชาวเขาส่วนใหญ่จะมีคนในบ้านที่พอจะสื่อสารกันด้วยภาษาไทยภาคเหนือได้ นอกจากคนแก่ ๆ เท่านั้นที่ต้องใช้ล่าม

กองหน้าที่สำคัญมากอีกตำแหน่งคือ **ผู้จัดการภาคสนาม** ซึ่งในโครงสร้างการทำงาน จะคัดเลือก “ผู้อำนวยการโรงพยาบาล” หรือ ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดการทีมในพื้นที่ ถือเป็นส่วนที่จะประกันคุณภาพและความยั่งยืนของโครงการฯ จึงต้องพิถีพิถันในการคัดเลือกพื้นที่และผู้จัดการภาคสนาม ในส่วนนี้ ฝ่ายบริหารโครงการฯ ที่อยู่ในพื้นที่นั้น ๆ จะเป็นผู้คัดเลือกโดยใช้แนวทางเดียวกัน คือ เน้นความตั้งใจและสนใจในการดำเนินการวิจัยในพื้นที่ เพื่อนำองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ กับลักษณะพื้นที่ที่สามารถสะท้อนภาพทั่วไปของภาคนั้นๆ ได้ระดับหนึ่ง เช่น พื้นที่ภาคใต้ คัดเลือกโดยนักวิจัยหลักที่ปฏิบัติงานที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และคัดเลือกให้มีประชากรในพื้นที่เป็นมุสลิมและไทยพุทธ พื้นที่ภาคเหนือ ให้สะท้อนภาพของวัฒนธรรมคนเหนือและเน้นให้เป็นชุมชนเขตเมือง

- (3) **จัดทำคู่มือการปฏิบัติงานทุกเรื่อง** เพื่อให้ทุกส่วนที่ต้องเกี่ยวข้องมีมาตรฐานการทำงานอันเดียวกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างเข้าใจต่างทำ ซึ่งจะไม่สามารถประกันคุณภาพของข้อมูลได้ ที่สำคัญก็ได้แก่ คู่มือการทำงานในพื้นที่วิจัย คู่มือสำหรับการเก็บข้อมูล คู่มือการจัดการภายในสำนักงานโครงการฯ คู่มือการกำกับและควบคุมคุณภาพข้อมูลในโครงการ (ซึ่งทางโครงการฯ มาเริ่มทำอย่างเต็มรูปแบบในช่วงปีที่ 2 ของโครงการฯ) คู่มือที่ทำในระยะแรก ยังไม่ค่อยละเอียดดีนัก แม้ว่าจะกลั่นกรอง ทบทวนแก้ไข ปรับไปตามปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงต้น ๆ ของการเก็บข้อมูล ถ้าเปรียบกับคู่มือที่เราจัดทำในปีที่ 2 และ 3 แล้ว ต้องถือว่าคนละชั้นเลย จะเห็นว่า พวกเราต้องทำไป เรียนไป แม้ว่าแต่ละคนจะมีประสบการณ์มาระดับหนึ่งแล้วก็ตาม แต่ก็ยังห่างไกลจากความดีสมบูรณ์ ยังต้องพัฒนาอีกมาก ณ ทุกวันนี้ก็มีการปรับปรุงพัฒนาไม่หยุดยั้ง เราถือว่า ถ้าหยุดเมื่อไร ก็คือคนตาย ตราบใดที่ยังมีลมหายใจ ก็ต้องเรียนรู้และพัฒนาให้มีคุณภาพมากขึ้นเรื่อย ๆ แบบนี้หรือเปล่าที่เรียกว่า “การวิจัยและพัฒนา” (อาจจะเป็นคนละความหมายกับของผู้ให้ทุนก็ได้) ยิ่งพัฒนาข้อมูลที่จัดเก็บในช่วงหลังยิ่งมีคุณภาพมากขึ้น

- (4) **ฝึกแล้วฝึกอีก** การฝึกอบรมผู้ช่วยนักวิจัยและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องในทุกรอบของการเก็บข้อมูลใหม่ (ระยะหญิงตั้งครรภ์ แรกคลอด เด็กอายุ 1 เดือน 3, 6 เดือน 1 ปี และ หลังจากนั้นทุก 6 เดือน) จะเห็นว่าระยะแรก เราเก็บข้อมูลดีมาก เพราะนักวิจัยเด็กต้องการได้ข้อมูลน้ำหนัก ความยาว และ การเปลี่ยนแปลงของพัฒนาการในช่วงแรกค่อนข้างถี่ เนื่องจากเด็กโตเร็ว และแต่ละช่วงเวลาก็มีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตในระยะต่อไป ถ้าไม่เก็บอาจจะพลาดข้อมูลสำคัญบางอย่างไป ดังนั้นผู้ช่วยนักวิจัยทำงานกันหนักมากทีเดียว ด้านหนึ่ง ก็อาจมีผลต่อคุณภาพของข้อมูล แต่อีกด้านหนึ่งได้ฝึกฝนน้อง ๆ ผู้ช่วยนักวิจัยให้ทรหด อดทน และมีความชำนาญในการสัมภาษณ์และตรวจวัดเด็กอย่าง

รวดเร็ว ต้องถือว่า แม้ทุกคนจะไม่มีพื้นฐานมาก่อน แต่ก็ได้ถูกอบ ถูกรม ถูกฝึก จนกระทั่งได้คุณภาพในระดับที่น่าพอใจทีเดียว หวังว่า น้อง ๆ ที่ทำงานหนักเหล่านี้จะเป็นทายาท (อสูร) นักวิจัยพวกเรา ที่นับวันก็แก่ลงไป แกลงไป ถ้าจะต้องเก็บข้อมูลต่อเนื่องไปในระยะยาว เราต้องการนักวิจัยอาชีพมาสืบทอดเจตนารมณ์ไปในระยะยาว ซึ่งก็ต้องสร้างจากโครงการฯ นี่เป็นส่วนใหญ่ กระบวนการฝึกอบรมผู้ช่วยนักวิจัยและผู้ปฏิบัติงานจึงต้องถือเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งต่อคุณภาพงานและการสืบทอดภาระให้ยั่งยืน ได้คนที่มีจิตวิญญาณ รักโครงการฯ และมีจิตสำนึกที่ดีต่อการวิจัย แม้ว่ารายได้จะไม่มากนัก ถ้าเทียบกับที่เขาจะไปหางานในภาคเอกชน แต่หากพวกน้องๆ เหล่านี้ รักโครงการฯ และได้อยู่กระบวนการวิจัยจนกระทั่งรักจะทำเป็นอาชีพแล้ว ก็จะทำให้ประเทศไทยเราได้นักวิจัยอาชีพที่มีคุณภาพเพิ่มมากขึ้นหลายเท่าตัวทีเดียว เป็นนักวิจัยที่ได้ผ่านร้อนผ่านหนาว มีประสบการณ์ตรง ซึ่งจะทำให้ยากจากองค์กรอื่น ๆ

- (5) **ให้เขาเอ็นดู รู้จักทั่วทุกซอกมุม** ตรงนี้ก็นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เพราะทุกอำเภอที่เป็นพื้นที่วิจัยมีลักษณะภูมิประเทศต่างกัน มีชอกเล็ก ชอยน้อย ขึ้นเขาลงห้วยต่างกัน ที่สำคัญน้อง ๆ ของพวกเรา ไม่ใช่คนในอำเภอหรือหมู่บ้านนั้น แต่เป็นคนพื้นที่ภาคเดียวกัน ใช้ภาษาถิ่นได้ จึงกำหนดให้น้อง ๆ เข้าไปเตรียมพื้นที่ล่วงหน้าถึง 2 เดือน คือ เดือนแรกทำความรู้จักกับหน่วยงานหลัก ๆ ได้แก่ โรงพยาบาล สาธารณสุขอำเภอ สถานีอนามัย ที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจ วัด มัสยิด ฯ แล้วก็จัดการเรื่องที่พักที่อยู่อาศัยของทีม ในช่วงแรกของโครงการฯ ทุกทีมเข้าไปอยู่เป็นส่วนหนึ่งของโรงพยาบาลในพื้นที่ มีที่พักและสำนักงานโครงการฯ อยู่ภายในโรงพยาบาล เพื่อความสะดวกในการทำงาน ความปลอดภัย การเดินทางเข้าพื้นที่ก็จะมีเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลหรือสถานีอนามัยนำไปก่อนช่วงแรก จนกระทั่งคุ้นเคยแล้ว จึงเข้าไปด้วยตนเอง ในระยะแรก ผู้อำนวยการโครงการฯ ได้นำทีมเข้าพบนายอำเภอ และแนะนำตัวเองในที่ประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของอำเภอทุกแห่ง ฝากเนื้อฝากตัว (สำคัญมาก โครงการฯ วิจัยต้องไม่ลืม เราต้องกลมกลืนกับพื้นที่ให้ได้ ไม่ใช่แปลกแยกเป็นคนเมือง จึงต้องเข้าไปแบบลูกหลานให้เขาเอ็นดู) ถึงแม้จะพยายามให้ผู้ช่วยนักวิจัยทำตัวให้กลมกลืนกับชาวบ้านแล้วก็ตาม ครอบครัวก็ยังรู้สึกว้ากน้อง ๆ ของเราเป็นหมอ (ไม่ใช่หมอจริง แต่เขาก็เรียกว่าหมอ เพราะทีมเข้าไปทำงานในลักษณะทีมโรงพยาบาล ซึ่งถือว่าช่วยได้มากในด้านความร่วมมือ และ ทำให้น้อง ๆ คุ้นเคยกับชาวบ้านได้ง่าย เพราะเขาไว้ใจ) พอเข้าไปคุ้นเคยบ่อยเข้ากลายเป็นที่ปรึกษาประจำครอบครัวไปเลย ถึงขั้นมาปรึกษาเรื่องผ้า ๆ เมีย ๆ หรือเรื่องทำงาน จะเอาลูกไปเรียนที่ไหน จิปาถะ ตรงนี้คิดว่าดีมาก เพราะด้านหนึ่ง น้อง ๆ จะทำบันทึกการเข้าพื้นที่ (log book) เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเหล่านี้ เพื่อให้เข้าใจสภาพการดำเนินชีวิต ปัญหาของครอบครัว ที่เราไม่สามารถบันทึกด้วยแบบฟอร์มใด ๆ ได้ แต่เป็นการปรับทุกข้อให้ฟัง และน้อง ๆ ของเราจะเหมือนญาติ เขาคุ่นเคยและไม่ปิดบังแม้จะพูดคุยสอบถามปัญหาส่วนตัว ส่วนตัว ก็มักจะตอบโดยไม่ปิดบัง ยกเว้น บางครอบครัว ที่อาจมีปัญหามีลักษณะเฉพาะเท่านั้น ซึ่งมีน้อยมาก ที่สำคัญผู้ช่วยนักวิจัยต้องลงทำ

แผนที่หมู่บ้าน ลงมายจุดที่ตั้งครอบครัวตัวอย่างของโครงการ และสถานที่สำคัญ ๆ เช่น วัด มัสยิด สถานีอนามัย บ้านผู้ใหญ่บ้าน/กำนัน ร้านค้าในหมู่บ้าน ถนน ล้างสาธารณะ บึง สระน้ำ ฯ เพื่อประโยชน์ในการค้นหา และทำแผนการเดินทางเมื่อเข้าทำงานเก็บข้อมูล และสามารถทบทวนสภาพของพื้นที่ ถ่ายทอดบอกต่อคนอื่นได้ (กรณีลาออกไป คนที่เข้ามาใหม่ก็จะทำความรู้จักหมู่บ้านและครอบครัวได้ไม่ยาก)

4. ภาวะคุกคามและภาวะส่งเสริม

ในการจัดการโครงการขนาดใหญ่ที่มีผู้เกี่ยวข้องด้วยเป็นจำนวนมาก ได้แก่ นักวิจัยหลัก 49 คน ผู้ช่วยนักวิจัย 40 คน เจ้าหน้าที่โครงการ 18 คน ทีมสนับสนุน (ของโรงพยาบาลและสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ) ในพื้นที่ 30 คน ครอบครัวตัวอย่าง (พ่อ แม่ และเด็ก) 4200 ครอบครัว ผู้ให้ข้อมูลในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำศาสนา ผู้เฒ่า สมาชิกอบต. หน่วยงานราชการในชุมชน และผู้ให้ทุน แต่ละส่วนมีวิถีคิด ความรู้สึก ความคาดหวังต่อโครงการของเราแตกต่างกันไป ผู้บริหารโครงการฯ จะต้องมีความตื่นตัวและประเมินสภาพภายในองค์กร บริบทและสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต้องถือว่าเป็นภาระหนักที่ต้องการทักษะพอสมควร ต้องอาศัยการสังเกต พูดคุยกับท่านผู้รู้ แต่ที่สำคัญต้องมีความตื่นตัวและมองโลกอย่างอคติน้อยที่สุด (นี่คือเหตุผลที่คณะบริหารโครงการฯ ต้องมีความเข้าใจตัวเองลึกซึ้งระดับหนึ่ง เพื่อมีสติกับแรงจูงใจและอคติในการมองโลกของตน จะได้ไม่ประเมินสภาพต่าง ๆ ดีเกินไป หรือ ร้ายเกินไป) เพื่อจะกำหนดท่าทีและวิธีการต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ตรงนี้ต้องถือเป็นจุดอ่อนของโครงการฯ ในระยะที่ผ่านมา เพราะดูเหมือนพวกเราจะไม่ค่อยไวต่อการถูกคาดหวังและถูกมอง (ทั้งทางบวกและลบ) ถึงแม้จะรู้และตระหนักอยู่ แต่เมื่อมีภาระงานและปัญหาต่าง ๆ เข้ามารุมเร้า ก็ทำให้ละเลยในส่วนนี้ไปบ้าง ดังนั้น เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจสภาพการพัฒนาของโครงการฯ ได้ชัดเจน จึงจะวิเคราะห์ให้เห็นภาวะคุกคาม (ที่ก่อปัญหาทั้งในระยะสั้นและยาว) กับภาวะส่งเสริม (ช่วยทำให้โครงการแข็งแกร่ง) อันเกิดจากผู้เกี่ยวข้องแต่ละส่วน โดยจะถอดประสบการณ์และวิเคราะห์ให้เห็นภาวะอันอาจเป็นโอกาสและภาวะคุกคามต่อโครงการเป็นส่วน ๆ ดังนี้

นักวิจัยหลัก : โอกาสที่สำคัญมาถึงแล้ว เมื่อนักวิชาการหลากหลายสาขามีความสนใจในเรื่องเดียวกัน ที่สำคัญมีแรงบันดาลใจและสร้างฝันร่วมกันที่จะเห็นประเทศไทยมีฐานข้อมูลขนาดใหญ่เกี่ยวกับเรื่องเด็กและครอบครัว ที่จะเป็นแหล่งผลิตองค์ความรู้ เผยแพร่เพื่อให้เกิดพลังปัญญาที่จะเสนอนโยบายการพัฒนาเด็กเยาวชน และครอบครัวในระยะยาว ยอยากเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำความเข้าใจสังคม โดยเฉพาะในประชากรที่เป็นอนาคตของประเทศ ส่วนทักษะของนักวิชาการซึ่งส่วนใหญ่สังกัดในมหาวิทยาลัย ก็ถือเป็นโอกาสที่จะมีงานวิจัยในสาขาที่ตนชอบและถนัดต่อเนื่องไปในระยะยาว สร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะตนขึ้นมาโดยมีนักวิจัยสาขาอื่น ๆ ร่วมงานด้วย ผลิตองค์ความรู้ใหม่และมีเอกสารวิชาการตีพิมพ์ในระดับนานาชาติ ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสเรียนรู้การทำงานร่วมกับนักวิจัยสาขาอื่น เพิ่มพูนศักยภาพตนเองให้เป็นนักวิจัยอาชีพได้ เมื่อเวลาผ่านไปนักวิจัยแต่ละคนก็อุทิศเวลาให้กับโครงการฯ มากขึ้นทุกที สิ่งที่โครงการฯ จะทำเพื่อนักวิจัยเหล่านี้ก็คือ เป็น

ตัวเชื่อมเพื่อสานฝันและทำให้พลังความคิดและแรงงานที่กระจัดกระจายอยู่แต่เดิม มารวมกันในทิศทางเดียวกัน แม้จะต้องฝ่าฟันอุปสรรค ทำงานยากที่อาจไม่เคยทำมาก่อน ต้องปรับตัวทำงานกับคนที่มีความคิดต่างกัน อุปสรรคที่สำคัญที่สุดคือ ความต่างของแต่ละบุคคลกับแนวโน้มที่จะไม่ยอมรับกัน ซึ่งจะเกิดบรรยากาศการทำงานที่ไม่สร้างสรรค์ ทำงานหนักเกินไปและไม่มีความสุขในการทำงานร่วมกัน (อย่างไรก็ตาม ผู้จัดการงานวิจัยท่านอื่นอาจมีประสบการณ์และความเห็นแตกต่างไปก็ได้ ถ้ามีโอกาสน่าจะได้แลกเปลี่ยนกันบ้าง) โครงการจึงจะต้องจัดกลไกช่วยเพิ่มโอกาสและลดภาวะคุกคามภายในลง โครงการฯ ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้กระบวนการตรงนี้มากทีเดียว เหมือนการลองผิดลองถูก ในระยะแรกจัดโครงสร้างการทำงานของนักวิจัยหลัก ออกตามกลุ่มความเชี่ยวชาญ โดยพยายามให้เกิดกระบวนการ (เช่นการประชุมปฏิบัติการ จัดกลุ่มนักวิจัยย่อยตามประเด็นที่สนใจร่วมกันแต่มีแนวคิดและมุมมองต่างกัน เพื่อช่วยเสริมจุดแข็งซึ่งกันและกัน) แลกเปลี่ยนและทำงานร่วมกัน แต่เมื่อปริมาณนักวิจัยขยายตัวขึ้นจากระยะแรก โครงสร้างเดิมที่จัดไว้ไม่อาจรองรับการทำงานแบบสหสาขาได้จริง เพราะแม้จะมีกระบวนการแล้ว แต่การผสมผสานงานไม่อาจกลมกลืนกันเท่าที่ควร ผู้จัดการวิจัยจะต้องเห็นความเป็นพลวัตของกระบวนการทำงาน มีความยืดหยุ่นพอสมควรและจะต้องพยายามคิดกระบวนการใหม่ ๆ ที่จะสร้างความเข้มแข็งทั้งทางวิชาการและจิตวิญญาณของกลุ่ม

ผู้ช่วยนักวิจัย : ซึ่งถือเป็นบุคลากรที่มีความสำคัญยิ่งของโครงการฯ ถ้ามีนักวิจัยเก่ง ๆ แต่ขาดกำลังที่เข้มแข็ง ยืนหยัด พร้อมจะเรียนรู้เติบโตสืบทอดภารกิจไปในระยะยาวแล้ว คงเป็นไปได้ที่จะเกิดเครือข่ายและกระบวนการวิจัยต่อเนื่อง นอกจากนี้ ผู้ช่วยนักวิจัยเป็นเสมือนตัวแทนของโครงการฯ ที่เกาะติดพื้นที่ เป็นภาพลักษณ์ที่จะต้องทำงานกับครอบครัวไปยาวนาน โครงการฯ จึงให้ความสำคัญต่อการคัดเลือกผู้ช่วยนักวิจัยอย่างยิ่ง และยังจัดกระบวนการพัฒนาผู้ช่วยนักวิจัยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันอีกด้วย โอกาสและภาวะคุกคามก็มาพร้อม ๆ กัน นั่นคือ โอกาสที่จะได้คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ ไฟแรง หลายคนอาจยังไม่ได้ตั้งเป้าหมายในชีวิตไว้ว่าจะเดินไปทางไหน อยู่ระหว่างการแสวงหา หากได้เข้ามาสัมผัสชีวิตการวิจัยภาคปฏิบัติที่เริ่มต้นตั้งแต่พื้นฐานเลย ไม่ใช่ลอย ๆ เหมือนตอนเรียน จำนวนหนึ่งคงจะอยากมีเส้นทางอาชีพเป็นนักวิจัยต่อไปในอนาคต และคงเป็นทายาทของวงการวิจัยต่อไปได้ง่าย ส่วนภาวะคุกคามก็คงอยู่ที่ศักยภาพของแต่ละคนและการทำงานร่วมกันเป็นทีมว่าจะไปได้ดี ทนต่อความต้องการของงานมากน้อยเพียงใด ซึ่งทักษะในการเก็บข้อมูลและจัดการงานวิจัยในพื้นที่ก็จะต้องใช้เวลาเรียนรู้มากพอสมควร การวางแผนดำเนินงานในรายละเอียดและขั้นตอนการทำงานต่าง ๆ ในระยะเริ่มต้นของโครงการ หากไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะกระทบต่อคุณภาพข้อมูลในช่วงแรก ๆ นอกเหนือจากการพัฒนาความสามารถด้านการวิจัยแล้ว ในระดับหัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัยก็จะต้องส่งเสริมศักยภาพด้านการเป็นผู้นำทีมที่ดี ทั้งทางวิชาการและการบริหารจัดการในหน่วยเล็ก ๆ ซึ่งในอนาคตสามารถขยายความสามารถออกไปทำงานที่ใหญ่ขึ้นได้

ทีมสนับสนุนการวิจัยในพื้นที่ : โครงการฯ ถือว่า การมีทีมวิจัยเข้าไปทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องนี้ บุคลากรที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ควรจะได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงก็คือ ได้ข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัวและเด็กในพื้นที่ของตน ซึ่งสามารถนำไปใช้พัฒนางานของพื้นที่ได้อย่างตรงจุด เช่น พัฒนางาน

อนามัยแม่และเด็ก งานสุขภาพในครอบครัว ฯ ในขณะเดียวกันบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เช่น แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข (ในระยะแรก) ครู (ในระยะต่อไปที่เด็กเริ่มเข้าสู่ระบบโรงเรียน) ฝ่ายปกครอง ก็สามารถเข้ามาร่วมฝึกฝนเป็นนักวิจัยในพื้นที่ ก็เท่ากับเอื้อประโยชน์ด้านการพัฒนาบุคลากรวิจัยให้ลงไปถึงระดับปฏิบัติการ อย่างไรก็ตาม โอกาสดังกล่าวนี้ก็จะถูกคุกคามโดยความสนใจและนโยบายของระดับบริหารในพื้นที่ หรือ หากมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้บริหารหรือผู้ปฏิบัติการตามระบบราชการ ก็ย่อมกระทบต่อความมั่นคงของทีมทำงานในพื้นที่ได้ สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งโครงการฯ จะต้องจัดกระบวนการเสนอข้อมูลแก่ประชาคมและผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่เป็นระยะต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวและมีการเคลื่อนไหวเพื่อใช้ประโยชน์ข้อมูล จะส่งผลให้ประชาคมและครอบครัวในพื้นที่สนับสนุนโครงการไปในระยะยาว กระบวนการมีส่วนร่วมของทีมสนับสนุนในพื้นที่เป็นไปได้หลายทาง นอกจากเป็นผู้ใช้ประโยชน์ข้อมูลแล้วยังสามารถเป็นนักวิจัยด้วยตนเองในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น เป็นเจ้าหน้าที่ประเมินพัฒนาการเด็ก ซึ่งจะได้รับการฝึกอบรมให้ใช้เครื่องมือแบบต่าง ๆ และสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานของตนเองได้

ครอบครัวกลุ่มตัวอย่าง : ถือเป็นหัวใจของความสำเร็จของโครงการฯ เพราะเป็นแหล่งข้อมูลที่ต้องติดตามไปในระยะยาว ภาวะคุกคามที่สำคัญคือ การย้ายถิ่นที่ติดตามไม่ได้และการไม่ร่วมมือที่จะอยู่ในโครงการในระยะยาว ด้วยสาเหตุความจำเป็นด้านการประกอบอาชีพหรือความไม่เข้าใจ หากครอบครัวตัวอย่างตกหายไประหว่างทางมาก ก็จะทำให้ข้อมูลขาดความน่าเชื่อถือมากขึ้น เราจึงจะต้องเตรียมการสำหรับการย้ายถิ่นที่ขาดการติดต่อกับโครงการฯ โดยในขั้นต้นเราใช้ช่องทางต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น เครือญาติ อาสาสมัคร เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ผู้ใหญ่บ้าน จากประสบการณ์ที่ผ่านมา เครือข่ายเหล่านี้ยังไม่เพียงพอ เพราะมีครอบครัวจำนวนหนึ่งที่เป็นครอบครัวใหม่ (ไม่มีเครือญาติดั้งเดิมอยู่ในพื้นที่) หรือครอบครัวตั้งใจย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่นทั้งหมด เช่น ชาวไทยมุสลิมที่มีเครือญาติอยู่ในจังหวัดอื่นหรือประเทศมาเลเซีย อพยพครอบครัวทั้งหมดไปอยู่กับญาติที่อื่นโดยไม่มีความผูกพันกับพื้นที่เดิม จะทำให้การติดตามยากลำบากมากขึ้น ตรงนี้ขอเสนอแนะให้โครงการอื่น ๆ ที่ต้องการติดตามกลุ่มตัวอย่างไปในระยะยาวจะต้องเตรียมการไว้ล่วงหน้า นั่นคือ ถ้าทำความเข้าใจกับครอบครัวไว้อย่างดี (นอกจากสอบถามถึงเครือญาติในพื้นที่แล้วยังต้องสอบถามเครือญาติในต่างพื้นที่ด้วย ซึ่งจะทำให้ปริมาณงานมากขึ้นหลายเท่า) จะช่วยได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ใช่หลักประกันที่ดีนัก ยกเว้นมีเครื่องมือติดตามที่เอาติดตัวเด็กไปไหนๆ ได้ เช่น ทำชิพใส่สิ่งของบางอย่างให้กับเด็กและมีระบบติดตามผ่านดาวเทียมที่ทันสมัยพอ แต่ก็ต้องลงทุนสูงมากทีเดียว ประเทศไทยอาจยังไม่พร้อมสำหรับเรื่องนี้ วิธีการอื่น ๆ ที่อาจทำได้ (แต่ยังไม่ได้ลองทำ) คือ การให้รางวัลกับผู้ที่เกี่ยวข้องชั่วคราว หรือ ประกาศลงทางสื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่ออื่น ๆ แต่ก็มีข้อเสียคือ อาจทำให้ครอบครัวอึดอัดใจและปฏิเสธโครงการไปเลย สิ่งที่จะต้องทำอย่างสม่ำเสมอก็คือ ผู้ช่วยนักวิจัยควรจัดแบ่งกันรับผิดชอบครอบครัวให้ชัดเจน เพื่อความต่อเนื่องของการติดตาม และแม้ไม่ได้อยู่ในรอบของการเก็บข้อมูลก็ควรมีการเข้าเยี่ยมเยียนแบบญาติมิตรเป็นครั้งคราวไม่น้อยกว่า 3 เดือนครั้ง และทีมในพื้นที่อาจจัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ขึ้นเป็นครั้งคราว เช่น ในวันเด็ก หรือ วัน

สงกรานต์ เพื่อให้ครอบครัวรู้สึกผูกพัน และมีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการฯ กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ที่น่าจะดำเนินการได้ประกอบด้วย

- จัดทำประกาศนียบัตรสวยงามแสดงความมีส่วนร่วมให้แก่ครอบครัว
- จัดทำจดหมายข่าวเพื่อเป็นสื่อกลางติดต่อกับครอบครัวเป็นระยะ
- จัดช่องอำนวยความสะดวกเมื่อครอบครัวมารับบริการในสถานพยาบาล แต่ก็จะต้องระมัดระวังมิให้เกิดผลในทางลบ หรือ ทำให้เสียระบบในพื้นที่

ในช่วงเวลาที่ครอบครัวนำเด็กเข้ามารับการประเมินพัฒนาการในโรงพยาบาลหรือที่ตั้งโครงการในพื้นที่เป็นระยะเช่นที่ อายุ 1, 3, 5, 7 ควรจัดของขวัญ (นอกเหนือจากการจ่ายค่าเดินทางและค่าเสียเวลาให้ครอบครัวแล้ว) เช่น เสื้อที่มีคำขวัญหรือตราสัญลักษณ์ที่กระตุ้นการมีส่วนร่วมของครอบครัว ของใช้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการกระตุ้นพัฒนาการเด็กหรือไม่ใช้ผลิตภัณฑ์ที่ใช้กับเด็กโดยตรง เพื่อมิให้รบกวนวิถีดำเนินชีวิตของครอบครัวอันจะทำให้เกิดอคติต่อการศึกษาคิด เช่น ไม่แจกนมผง ของเล่นเด็ก ขนมหวาน ในพื้นที่ที่ครอบครัวมีความรู้สึกมีส่วนร่วมกับการโครงการอย่างแนบแน่น ก็จะพบปรากฏการณ์ความเอื้ออาทรต่อกันได้ชัดเจน

ภาครัฐ องค์กรสาธารณะ และประชาชนทั่วไป: ถือเป็นผู้ใช้ประโยชน์ข้อมูลหลัก ๆ ของโครงการฯ ที่โครงการจะต้องจัดกระบวนการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ หลายท่านอาจจัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย และหลายท่านอาจอยากให้แยกไปอยู่ในเรื่องการจัดการความรู้ ประเด็นนี้คงไม่มีคำตอบตายตัวเพราะขึ้นกับเงื่อนไขและปัจจัยหลายด้าน ตั้งแต่ลักษณะของโครงการวิจัย ลักษณะของข้อมูลที่เกิด และความสัมพันธ์ระหว่างโครงการฯ กับผู้ใช้ประโยชน์ข้อมูลระดับต่าง ๆ ต้องถือว่าผู้ใช้ประโยชน์ข้อมูลเป็นทั้งโอกาสและภาวะคุกคามได้ ถึงแม้นักวิจัยส่วนใหญ่จะรู้สึกเป็นยาขมหม้อใหญ่ เพราะต้องใช้ศาสตร์ด้านการตลาดที่ดูเหมือนไม่ชอบเอามาก ๆ ก็จะต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะกระแสด้านการวิจัยแบบขึ้นหิ้งหมดไปนานแล้ว ตอนนี้นงานวิจัยทุกส่วนจะต้องเชื่อมโยงและวิเคราะห์ผู้ใช้ประโยชน์ไว้ให้ชัดเจน เพื่อประกันว่า เมื่อผลการวิจัยออกมาแล้วยังประโยชน์ต่อสาธารณะ โดยเฉพาะยังสามารถผลักดันให้เกิดนโยบายการพัฒนาสังคมด้วยแล้วก็จะได้รับการยอมรับในระดับกว้าง ซึ่งถือเป็นจุดประกันความยั่งยืนของโครงการฯ หากผู้จัดการงานวิจัยที่ไม่มีทักษะในเรื่องนี้ คงจะต้องวางแผนหาทีมมาช่วยทำงานตั้งแต่นั้น ๆ โดยกำหนดไว้เป็นภารกิจอย่างหนึ่งและมีงบประมาณไว้ชัดเจน มิเช่นนั้น การไม่สื่อสารกับผู้ใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมอาจกลายเป็นภาวะคุกคามต่อโครงการอย่างคาดไม่ถึง

ผู้ให้ทุน : ความอดุรอดของโครงการฯ ย่อมอยู่ที่การได้รับทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง อันที่จริงเรื่องนี้ ดูเผิน ๆ น่าจะตรงไปตรงมาไม่ซับซ้อน เพราะถ้ามีการกำหนดผลงานไว้ในสัญญาไว้ชัดแจ้ง และโครงการสามารถดำเนินการตามที่ได้สัญญาไว้กับผู้ให้ทุน ก็ไม่น่าจะมีปัญหาอะไร อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ทุนทั้งหมดในประเทศไทยไม่มีใครสามารถให้พันธะสัญญาในระยะยาวได้ ส่วนใหญ่ก็ต้องอนุมัติทุนเป็นระยะสั้น ๆ ไม่เกิน 3 ปี แล้วค่อยทำโครงการต่อเนื่องขอทุนเป็นระยะ ซึ่งตรงนี้ถือเป็นภาวะคุกคามในระยะยาวได้ เพราะไม่มีความแน่นอนว่าจะได้ทุนหรือไม่ จะได้เท่าไร จะได้เมื่อไร ซึ่งจะเป็นเรื่องยากสำหรับผู้บริหารโครงการฯ ที่จะหาคนเก่ง ๆ ดี ๆ มา

ทำงานต่อเนื่อง เพราะไม่สามารถสัญญากับผู้ทำงานว่าโครงการจะอยู่ยืนยาวไปนานเพียงใด ผู้จัดการโครงการจึงต้องเตรียมการที่จะหาแหล่งทุนสำรองไว้มาก ๆ ทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะสำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่วางแผนจะต้องดำเนินการไปยาวนาน อาจจะต้องพิจารณาหาช่องทางให้พัฒนาเป็นองค์กรที่มีสถานะทางการภายใต้หน่วยงานใด ๆ ที่จะได้รับทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ หรือ ส่วนอื่น ๆ ที่สามารถสนับสนุนในระยะยาวได้ นอกจากนี้ กลไกการอนุมัติทุน ประเมินผล และความยาวนานของกระบวนการให้ทุนของแต่ละแหล่งทุนก็มีความแตกต่างกัน แต่อย่างน้อยโครงการจะต้องเตรียมเวลาไว้ไม่น้อยกว่า 6-8 เดือนเพื่อให้แน่ใจว่าจะทราบผล (เพื่อจะรู้ว่าต้องดำเนินการวิจัยต่อไปอย่างไร) ผู้บริหารโครงการฯ จึงจะต้องศึกษากลไกการทำงาน อย่างน้อยในเรื่องกระบวนการให้ทุน และ ประเมินผลโครงการฯ ให้ชัดเจน จึงจะต้องกำหนดกระบวนการสื่อสารกับผู้ให้ทุนอย่างสม่ำเสมอ นอกเหนือจากการส่งรายงานผลงานประจำตามพันธสัญญาแล้ว คงจะต้องสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับคณะกรรมการองค์กรให้ทุน และ key persons ของแหล่งทุนอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งก็คงทำเป็นกระบวนการเดียวกันกับผู้ให้ประโยชน์การวิจัย เช่น เวลาการประชุมหรือเสวนาร่วมกับผู้ให้ประโยชน์ก็ควรเชิญองค์กรให้ทุนมารับรู้และให้ความเห็นด้วย คงไม่มีอะไรตายตัว ขึ้นกับสถานการณ์ที่เหมาะสม แต่จุดที่จะเน้นก็คือ ผู้บริหารโครงการฯ จะต้องตื่นตัวและรำลึกอยู่เสมอว่า จะต้องให้เกิดการมีส่วนร่วมทั้งในระดับผู้ให้ประโยชน์และผู้ให้ทุน ซึ่งตรงนี้อาจต้องการคนที่มิทักษะการสื่อสารช่วยในการผลิตเอกสารหรือรูปแบบการสื่อสารอื่น ๆ ที่เหมาะสม ซึ่งผู้บริหารโครงการฯ อาจไม่มีความสามารถหรือคล่องตัวพอที่จะดำเนินการเป็นประจำได้ จึงควรตั้งงบประมาณเผื่อไว้บ้าง เพราะถ้าต้องการคนเก่งมาทำงาน ก็คงต้องมีค่าตอบแทนที่สมกับฝีมือ อย่างไรก็ตามอาจจะใช้วิธีการสร้างเครือข่ายการสื่อสารการวิจัยร่วมไปด้วย เพื่อให้เกิดผู้ทำงานในต่างระดับทั้งที่เป็นอาสาสมัครอยากทำ ชอบทำ และ ทำเป็นอาชีพ ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์กับโครงการฯ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว น่าจะสามารถสร้างเครือข่ายพัฒนาศักยภาพการสื่อสารการวิจัยต่อไปในอนาคตได้

ในกลุ่มผู้ให้ทุน จะต้องเน้นย้ำเรื่องการทำความเข้าใจธรรมชาติของผู้ให้ทุนแต่ละแหล่งให้ดี เพื่อมิให้เกิดปัญหาติดขัดในการทำงาน โดยมากที่มิวิจัยมักคิดว่า ทำงานได้ตามกรอบ ส่งผลงานตามสัญญา ก็คงพอแล้ว “ไม่พอ” จริง ๆ เพราะต้องไม่ลืมว่า ผู้ให้ทุนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแส ตั้งแต่เปลี่ยนผู้บริหาร เปลี่ยนกรรมการให้ทุน เปลี่ยนนโยบาย เปลี่ยนวิธีคิด ก็เป็นพลวัตจริง ๆ ไม่มีอะไรแน่นอน ผู้จัดการงานวิจัยจะต้องรู้เท่าทันและติดตาม กับมีสัมพันธภาพที่ดีไว้เสมอ เพื่อประกันความผิตหวัง

5. การจัดการที่สำคัญ

จากที่บอกเล่ามาตั้งแต่ส่วนที่ 1 ถึง 4 คงจะเห็นแล้วว่า มีความยากลำบากแต่ก็สนุก ทำท่าย ตื่นเต้น หัวเราะ คลุกเคล้าน้ำตา ไปด้วยกัน คราวนี้เมื่อตั้งตัวได้แล้ว ควรประเมินและเตรียมการสำหรับภาวะคุกคาม และ ภาวะส่งเสริม เพื่อให้เกิดผลดีต่อความยั่งยืนของโครงการฯ เนื่องจากเป็นงานใหญ่ ยาก ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับผู้คนจำนวนมาก ผู้อ่านคงมีคำถามในใจว่า จะต้องจัดการในเรื่องอะไรบ้าง เพื่อให้งานดำเนินไปได้ตามแผนงาน และ ได้ผลงานเป็นที่น่าพอใจ ที่สำคัญเพื่อใช้ทรัพยากรทุกอย่างให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้ข้อมูลที่จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ และปัญญาต่อสังคม ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งเป้าไว้ คงจะสรุปการจัดการในเรื่องที่สำคัญ ๆ ต่อไปนี้ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นหลักการ หรือ วิธีการก็ตาม ถือเป็นประสบการณ์ส่วนตัว ซึ่งผู้จัดการงานวิจัยท่านอื่น ๆ อาจมีวิธีคิด หลักการ และวิธีการแตกต่างไปจากนี้

หลักคิดในการจัดการ “จิวแต่แจ่ว” ยังคงเป็นหลักการในการจัดการแม่ในโครงการวิจัยขนาดใหญ่ คือทำให้ทีมที่เป็นแกนในการจัดการมีขนาดเล็กเท่าที่จำเป็น ด้านหนึ่งเพื่อให้การจัดการมีความซับซ้อนมากขึ้นไป ยิ่งคนมาก ก็ยิ่งซับซ้อน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปริมาณงานมีมาก ก็ต้องแน่ใจว่า มีจำนวนคนที่ทำงานจริงจังทั้งในระดับบริหาร และระดับปฏิบัติการพอเพียงกับปริมาณและคุณภาพของงาน บางครั้งการประหยัดงบประมาณในระยะแรก มีจำนวนผู้ทำงานน้อยเกินไป ก็ก่อปัญหาใหญ่ในภายหลัง ดังนั้น สำนักงานโครงการวิจัยจึงเริ่มต้นจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานประจำซึ่งว่าจ้างด้วยงบประมาณโครงการฯ เพียง 2-3 คนเท่านั้น แล้วจึงค่อยเพิ่มขึ้นตามความจำเป็นจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย หัวหน้าสำนักงาน ฝ่ายวิชาการและประชาสัมพันธ์ (ซึ่งในระยะต่อมาจะค่อย ๆ แยกงานประชาสัมพันธ์และสื่อสารงานวิจัยออกมาเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง) ฝ่ายการเงินและบัญชี พัสดุและธุรการ ฝ่ายเทคนิคคอมพิวเตอร์และจัดเก็บฐานข้อมูลในส่วนกลาง เนื่องจากเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ไม่มีประสบการณ์ในโครงการมาก่อน จึงต้องการเวลาที่จะเรียนรู้พอสมควร โดยเฉพาะในด้านวิชาการซึ่งจะต้องประสานงานกับนักวิจัยหลากหลายสาขา ช่วยจัดและสรุปการประชุม ต้องจับประเด็นการดำเนินงานต่อเรื่องได้อย่างดี เนื่องจากเรายึดหลัก “จิวแต่แจ่ว” ดังนั้น ความเข้ากันได้ ความเสียสละ ตั้งใจมุ่งมั่น และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทำงานจึงเป็นหลักที่เจ้าหน้าที่ทุกคนต้องถือปฏิบัติ จะช่วยให้งานเป็นไปได้อย่างราบรื่นและทันเวลา เนื่องจากงานวิจัยเป็นการติดตามเด็กไปข้างหน้า เด็กโตขึ้นทุกวัน หยุดไม่ได้ กรอบเวลาในการทำงานค่อนข้างตายตัว ทีมงานจึงต้องทำงานแข่งกับเวลาบ่อย ๆ ยิ่งเก็บข้อมูลบ่อยมากเท่าไร งานก็มีเพิ่มมากขึ้นเป็นหลายเท่าตัว การกำหนดกรอบงานให้ชัดเจนโดยเมื่อเจ้าหน้าที่เรียนรู้กันไปสักพักหนึ่งแล้ว (หลายเดือน) ก็จะสามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดคู่มือการปฏิบัติงานที่เป็นระบบได้ ความจริงนี้ก็เป็นหลักการทำงานอีกอย่างหนึ่งคือ “หลายหัวดีกว่าหัวเดียว” ต้องให้เกิดการมีส่วนร่วมเพื่อความรู้สึกเป็นเจ้าของงานร่วมกัน มิใช่เป็นเพียงเจ้าหน้าที่มาทำงานแลกค่าจ้างเท่านั้น แต่ต้องให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเพื่อช่วยกันสรรสร้างงานอย่างเต็มที่ ที่สำคัญคือ ต้องทำความเข้าใจพื้นฐานวิธีคิด ความเคยชิน อคติต่าง ๆ ของทีมงานเพื่อจะสามารถให้คำชี้แนะและช่วยเหลือในการพัฒนาตนเองและพัฒนางานได้ และที่สำคัญผู้บริหารทีมงานจะต้องรู้จักวิธีคิด ความเคยชิน และอคติของตนเองด้วย เพื่อจะมีสติในการพิจารณาปัญหา และตัดสินใจได้อย่างเป็นธรรม และ

สมดุลระหว่างทีมงานประเภทต่าง ๆ “รู้เขารู้เรา” จึงเป็นหลักคิดที่ใช้ได้เสมอ แต่อยากจะเปลี่ยนหลักคิดมาเป็น “รู้เรา รู้เขา” จะดีกว่า เพราะต้องเริ่มต้นจากรู้จักตนเองพอสมควรแล้ว การบริหารทีมงานไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ ก็จะทำให้ดีขึ้น และเกิดความเสียหายจากอคติและกิเลสของตนน้อยที่สุดเท่าที่เงื่อนไขจะเป็นไปได้

หลักปฏิบัติในการจัดการ “ยึดมาตรฐาน ยึดหยุ่น อิงผลงาน” เมื่อมีหลักคิดดังกล่าวมาแล้ว เมื่อมาถึงหลักปฏิบัติ ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละส่วนมากมาย และเพราะเป็นการวิจัยที่ต้องการคุณภาพและความถูกต้องของข้อมูลสูงที่สุด หลักปฏิบัติที่สำคัญเพื่อประกันคุณภาพของการทำงานมีดังนี้

- กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำในการทำงานแต่ละส่วน โดยให้มีกรอบและรายละเอียดไว้เพียงพอที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนที่สำคัญมีความรู้และความเข้าใจตรงกัน อย่างไรก็ตามคงจะต้องให้มีความยืดหยุ่นระดับหนึ่งที่จะไม่ทำให้เกิดกรอบที่แข็งตายตัว และกลายเป็นอุปสรรคในการคิดวิธีการทำงานใหม่ ๆ ที่อาจดีกว่า ประสิทธิภาพที่สำคัญก็คือ เมื่อไม่กำหนดมาตรฐาน หรือ คำจำกัดความ ความหมาย กรอบการทำงานที่ชัดเจน ผู้ทำงาน โดยเฉพาะผู้ช่วยนักวิจัยจะใช้ความคิดความเข้าใจ หรือ ความรู้สึก ส่วนตัวตัดสินใจไป อาจทำให้เกิดความผิดพลาด หรือ ได้ความหมายของข้อมูลที่ไม่ตรงกัน เรื่องนี้นำมาประยุกต์ได้กับเจ้าหน้าที่ส่วนอื่น ๆ ด้วย แม้การทำงานประจำวันในเรื่องเล็กน้อย ทั้งนี้ต้องจัดทำคู่มือการทำงานตามมาตรฐานขั้นต่ำที่ได้กำหนดไว้แล้ว โดยละเอียดเท่าที่จะครอบคลุมได้ เพื่อเป็นเสมือนคู่มือประจำโต๊ะทำงานทุกคนในส่วนที่เกี่ยวข้อง คู่มือนี้ควรประกอบด้วยประเด็นข้อปฏิบัติที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในระหว่างการทำงานทุกขั้นตอน เพื่อผู้ปฏิบัติงานสามารถเปิดศึกษาได้โดยรวดเร็วเมื่อติดขัด และ ใช้เพื่อการตรวจสอบควบคุมคุณภาพจากส่วนต่าง ๆ อีกด้วย (โปรดอ่านรายละเอียดได้จากเอกสารฉบับที่ 5 เรื่อง “การประกันและควบคุมคุณภาพข้อมูลในโครงการวิจัยขนาดใหญ่”)
- จัดสมดุลระหว่างงาน กับ คน เป็นเรื่องปกติที่หลาย ๆ ครั้ง ในทุกองค์กรอาจมีข้อขัดแย้งระหว่างจะเลือก “งาน” หรือเลือก “คน” คงไม่มีคำตอบตายตัวเช่นกัน ขึ้นกับสถานการณ์ อย่างไรก็ตาม โครงการฯ ยึดหลัก “เปิดโอกาส และช่วยเหลือทั้งงานและส่วนตัว” ข้อขัดแย้งที่พบบ่อย ๆ ก็คือ ทีมในพื้นที่ ซึ่งยังอ่อนประสบการณ์และอยู่ในวัยเยาว์ จึงอาจมีการกระทบกระทั่งกันบ่อย ๆ ซึ่งมีผลถึงคุณภาพการทำงาน โครงการฯ จะเข้าช่วยเหลือโดยพยายามให้เกิดการแก้ไขปัญหาย่างโปร่งใส ไม่เลือกปฏิบัติ จัดสมดุลระหว่างงานและคน แต่พยายามให้โอกาสเท่าที่ข้อจำกัดของงานจะอำนวยได้ และให้พยายามแก้ไขปัญหาตนเองภายในทีมเป็นอันดับแรก เพื่อสร้างให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีในระยะยาว ด้วยวิธีการนี้ จึงพบว่า ผู้ช่วยนักวิจัยจำนวนน้อยมากที่ออกจากโครงการ
- บริหารโดยกลุ่ม ตัดสินใจและลงมืออย่างรวดเร็ว โครงการฯ ใช้ระบบบริหารโดยคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยนักวิจัยหลัก ผู้จัดการภาคสนาม (และบางครั้ง หัวหน้าทีมผู้ช่วยนักวิจัยที่เกี่ยวข้อง) โดยจัดการประชุมเป็นประจำทุกวันศุกร์ต้นเดือน เพื่อติดตามความก้าวหน้า แก้ไขปัญหา วางแผนงาน และ ตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ สำหรับงานประจำและเรื่องรีบด่วน อยู่ในความรับผิดชอบและตัดสินใจ

โดยผู้อำนวยการโครงการฯ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการบริหารฯ และเมื่อมีการตัดสินใจไปแล้ว ก็ถือคติ ลงมือปฏิบัติอย่างรวดเร็ว เพื่อให้เกิดผล

- สื่อสารระหว่างส่วนต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ประสบการณ์เรื่องนี้ก่อให้เกิดปัญหาหลายครั้ง เนื่องด้วยความบกพร่องและความยากลำบากในการสื่อสารระหว่างหน่วยที่สำคัญ โดยเฉพาะระหว่างหน่วยงานกลางกับพื้นที่ปฏิบัติ ในโครงสร้างที่มีพื้นที่วิจัยหลายแห่ง จะต้องจัดช่องทางการสื่อสารไว้หลาย ๆ ช่องทาง ทั้งไปรษณีย์ด่วน ด่วนพิเศษ โทรสาร โทรศัพท์มือถือ โทรศัพท์ธรรมดาสายราคาถูก แม้แต่บางครั้งโทรเลข และที่สำคัญอีเมล แต่นักวิจัยหลักหลายท่านไม่ค่อยใช้อีเมล จึงทำให้เกิดปัญหาการสื่อสารไม่ถึง จึงจะต้องย้ำเน้นกับสำนักงานโครงการบ่อย ๆ ให้แน่ใจว่ามีการสื่อสารถึงผู้ที่เกี่ยวข้องจริง ๆ โดยให้มีหลักฐานเป็นเอกสารเก็บไว้ และเมื่อมีการส่งข้อมูลอะไรแล้วจะต้องมีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อการตรวจสอบด้วย
- จัดการฐานข้อมูลขนาดใหญ่อย่างมืออาชีพ ต้องยอมรับว่าในระยะต้น เราขาดผู้จัดการมืออาชีพ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่อเนื่องค่อนข้างยาวนาน และมีผลถึงความล่าช้าในการผลิตผลงานในท้ายโครงการระยะที่ 1 และต่อเนื่องติดขัดถึงการต่อทุนในระยะที่ 2 ตรงนี้ถือเป็นประสบการณ์ที่เจ็บปวดพอสมควรสำหรับทุกคนที่เกี่ยวข้อง ทีมงานยึดหลัก **“ไม่ต้องหาคนผิด ไม่มีใครอยากผิด แต่หาจุดอ่อน”** เพื่อสามารถหาวิธีแก้ไขได้ตรงจุด ส่วนนี้ เป็นปัญหาเรื่องความตระหนักรู้ การเท่าทัน และ เกาะติดงาน ซึ่งคิดว่าเกิดขึ้นในกระบวนการทำงานทุกส่วน มากบ้าง น้อยบ้าง แม้เรื่องนี้จะทำให้เกิดข้อติดขัดต่อการทำงานอยู่มากมาย แต่ด้วยความร่วมแรงร่วมใจและความมุ่งมั่นของทีมบริหารจัดการข้อมูล (ชุดใหม่) ก็สามารถคลี่คลายสถานการณ์ไปในทิศทางที่ดีและเป็นหลักประกันการได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ อีกทั้งเกิดรูปแบบการบริหารจัดการฐานข้อมูลขนาดใหญ่ขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก (โปรดอ่านรายละเอียดได้จากเอกสารฉบับที่ 4 **“การบริหารจัดการฐานข้อมูลขนาดใหญ่ : ประสบการณ์ครั้งแรกในประเทศไทย”**)

การจัดการความขัดแย้ง ปัญหาความขัดแย้งในองค์กร และในการทำงาน ระหว่างบุคคล เป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นหลักคิดในเรื่องนี้ก็คือ **“ไม่มีความขัดแย้ง ก็คือไม่มีงาน”** ดังนั้น ฝ่ายบริหารจะต้องมีท่าทีและการจัดการที่เหมาะสมต่อความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ คงพอจะสรุปได้ดังนี้

- ท่าทีแรกคือ **“ไม่กลัวความขัดแย้ง”** เมื่อไม่กลัว ก็พร้อมที่จะรับทั้งผลกระทบด้านบวก และด้านลบ ความขัดแย้งไม่จำเป็นต้องจบลงด้วยผลด้านลบเสมอไป หลาย ๆ ครั้ง ความขัดแย้งก่อให้เกิดการพัฒนาองค์กร และงานไปในทางดี ยกระดับคุณภาพมากขึ้น จึงต้องเตรียมพร้อมเพื่อรับความขัดแย้งเสมอ ๆ
- ต่อมา **“ไม่หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง”** เพราะการหลีกเลี่ยง ปิดหู ปิดตา ไม่อยากเห็น ไม่อยากเข้าใจ ก็จะไม่เกิดการจัดการที่เหมาะสม ตรงนี้ “นพลักษณ์” ช่วยได้มาก เพราะเมื่อเราเข้าใจตัวเอง และเพื่อนร่วมงาน ก็จะไวที่จะสังเกต และ ค้นพบความขัดแย้งได้รวดเร็ว เพื่อพิจารณาวิธีการจัดการที่เหมาะสม และทันเวลา
- ความขัดแย้งแต่ละครั้ง แต่ละเรื่อง มีความแตกต่างกัน ทั้งองค์ประกอบ และ สถานการณ์ ดังนั้น ผู้จัดการงานวิจัยจะต้องหาข้อมูลเพื่อวิเคราะห์และมองความขัดแย้งนั้นตามสภาพที่เป็นจริงมากที่สุด มิใช่ข้อคิด

ของตนเข้าไปตัดสิน ซึ่งจะทำให้เกิดผลทางลบได้ง่าย จึงจะต้อง **“วิเคราะห์ความขัดแย้งอย่างระมัดระวัง”**

- ในบางครั้งไม่จำเป็นต้องเข้าไปจัดการความขัดแย้งนั้นทันที เพราะอาจยังไม่ถึงเวลา หรือ หากเข้าไปจัดการรีบด่วนเกินไป ก็อาจเกิดผลเสีย แทนที่จะเป็นการระงับความขัดแย้งก็กลายเป็นการขยายความขัดแย้ง เช่น ได้ทราบว่ามี ความขัดแย้งในทีมพื้นที่ และอยู่ในระหว่างการแก้ไขปัญหากันภายใน หากฝ่ายบริหารใจร้อนเข้าไปล้วงลูก พยายามเข้าไปจัดการ (ส่วนมากด้วยอคติส่วนตัว) แทนที่จะทำให้ทีมเข้มแข็ง กลับทำให้อ่อนแอ เพราะต่อไปผู้จัดการทีมเกิดความไม่มั่นใจและรู้สึกว่าไม่ได้รับความไว้วางใจ ทำให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น
- ฝึกฝนทีมให้รู้จักกลวิธี **“การสื่อสารที่ไม่รุนแรงและคุกคาม”** (Non Violence Communication) อันที่จริงเรื่องนี้เป็นศาสตร์แนวใหม่ที่กำลังแพร่หลายในหลายประเทศ การสื่อสารในปัจจุบันที่มักก่อปัญหามากมาย คือ การสื่อสารที่แต่ละคนตีความและครอบงำผู้อื่น หรือ ตีตราผู้อื่น ด้วยอคติส่วนตัว ยกตัวอย่างคำพูด “ฉันว่าเธอทำแบบนี้ไม่ถูกต้อง” ผู้พูดต้องกลับมาถามตนเองว่า “ไม่ถูกต้อง” ใครเป็นคนตัดสิน ที่จริง “ฉัน” เป็นคนตัดสินจากอคติส่วนตัว ซึ่งคนฟังจะรู้สึกถูกตีตราหรือกล่าวหา แทนที่จะสื่อสารด้วยคำพูดแบบนี้ เปลี่ยนมาเป็น “ฉันรู้สึกเสียใจ เมื่อเธอทำแบบนี้” จะเห็นว่า ไม่มีการตีตราว่าถูกหรือไม่ถูก แต่ผู้พูดแสดงความรู้สึกว่าเสียใจ เป็นการถ่ายทอดและเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนกันว่า ความรู้สึกตรงนี้มาจากไหน และทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกเห็นใจและหันมาทบทวนพฤติกรรมที่ได้กระทำไปแล้ว โดยไม่รู้สึกว่าถูกกล่าวหา ทีมวิจัยของพวกเราหลายคนได้เข้าฝึกปฏิบัติเรื่องนี้มาบ้าง และสามารถนำมาใช้กับการทำงานในโครงการได้เป็นอย่างดี แต่หลักการสำคัญคือ แต่ละคนต้องเข้าใจตนเองและมีสติกับความคิด ความรู้สึก สัญชาตญาณ ดังนั้นการฝึกอบรม “นพลักษณ์” เพื่อรู้จักตนเองจึงเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาทีมให้มีศักยภาพด้านนี้ให้มากขึ้น
- เมื่อความขัดแย้งผ่านไปแล้ว ควรมีการสรุปบทเรียนให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับรู้ เพื่อระมัดระวังและช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้มากขึ้น

6. บทสรุป

ทุกเรื่องที่เล่าขานมา ล้วนเกิดจากการลองผิดลองถูกมาแล้ว แม้ทีมวิจัยจะได้เตรียมการนานพอสมควร วางแผนและคิดรายละเอียดการทำงานไว้ทั้งหมด แต่ก็ต้องผ่านการทำผิดพลาด ล้มเหลวมาบ้าง จนเกิดประสบการณ์จริงและได้ถ่ายทอดเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังที่มีแรงบันดาลใจอยากทำงานวิจัยขนาดใหญ่ ที่เป็นสหสาขา เกี่ยวข้องกับนักวิจัยจำนวนมาก และ ทำงานในระยะยาว จะได้เป็นบทเรียนเพื่อมิให้ผิดพลาด หรือ ผิดพลาดน้อยที่สุด สิ่งสำคัญที่ต้องไม่ลืมก็คือ ผู้จัดการงานวิจัยมีภาระหน้าที่หลัก ๆ 2 ส่วนคือ จัดการ “งาน” และ จัดการ “คน” ซึ่งจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ความภาคภูมิใจที่สุดของตนเอง ไม่ได้อยู่ที่ว่างานนี้ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด แต่จะอยู่ที่ การสร้าง critical mass ด้านการวิจัยเด็ก เยาวชน และครอบครัว และ

การได้น้อมนำให้ผู้มีศักยภาพจำนวนมากหลายร้อยชีวิตเข้ามาสัมผัส ทำงานร่วมกัน โดยให้มือองค์ประกอบการพัฒนาจิตวิญญาณไปสู่ความสุขสงบที่แท้ ส่วนใครจะก้าวหน้าพัฒนาตนเองไปเพียงใดคงต้องขึ้นกับเงื่อนไขภายในและความเพียรของแต่ละคน

หวังใจว่า ประสบการณ์ทั้งหมดนี้จะช่วยให้ท่านริกรงานวิจัย และมีแรงบันดาลใจที่อยากเข้ามาจัดการงานวิจัย แต่อย่างที่เราได้ตั้งแต่นั้นว่า มีทั้งเสียงหัวเราะและน้ำตา แต่ก็ใช่น้ำตาแห่งความปิติสุขร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

1. ลัดดา เหมาะสุวรรณ และคณะ (2546). รายงานการวิจัยเบื้องต้น. “การสำรวจพัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทยอายุ 1-18 ปี และ ปัจจัยคัดสรรด้านการอบรมเลี้ยงดู ปี พ.ศ.2545”นำเสนอในการประชุมเสวนากับสื่อมวลชน จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
2. Diane E.Papalia, Sally Wendkos Olds. (1995). Human Development, Sixth Edition. McGraw-Hill, Inc.
3. พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต. (2542). พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย, โครงการวิจัยพัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย และภาคีเพื่อเด็กไทย สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข และ มูลนิธิแมกไซไซ.
4. Manner,R.A. and Kaplan, D. (1968). Theory in Anthropology: A Source book. Chicago.
5. วันเพ็ญ พิศาลพงศ์ (2536). การถ่ายทอดทางสังคมกับพัฒนาการของมนุษย์. กรุงเทพฯ.
6. เขียวศรี วิวิธศิริ. (2534). จิตวิทยาเรียนรู้ของผู้ใหญ่. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ.
7. ทิศนา แชมมณี และ คณะ. (2536). รายงานการวิจัยเรื่อง หลักการและรูปแบบการพัฒนาเด็กปฐมวัยตามวิถีชีวิตไทย. กรุงเทพฯ.
8. Bee, H. (2000). Group Difference in Scores. In The Developing Child. 9 th ed. United states of America : A pearson Education Company: 217-22.
9. Rice, F.P. (1993). The Adolesseent Development, Relationships and culture. 7 th.ed. Masachusetts: Division of Simon of America: John Megraw Hill, Inc: 389-403.
10. จรรยา สุวรรณทัต, จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และศุภวรรณ เลิศสถากิจ. (2544). รายงานการวิจัยเรื่อง พัฒนาระบบสารสนเทศครอบครัวศึกษา. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
11. Gross, S. J., Mettelman, B. B., Dye, T. D., & Slagle, T. A. (2001). Impact of family structure and stability on academic outcome in preterm children at 10 years of age. J Pediatr, 138(2), 169-75.
12. Downey, D.B. (2001) Number of sibling and intellectual development. The resource dilution explanation. Am. Psychol. June-July 2001: 56(6-7):497-504.
13. Santelli, J.S., Lowery, R., Brener, N.D. and Robin, L. (2000). The association of sexual behaviors with socioeconomic status, family structure, and race/ethnicity among US adolescents.American Journal of Public Health. Oct 2000; 90(10):1528-8.
14. ศิริกุล อิศรานุรักษ์ , สุธรรม นันทมงคลชัย, และ ดวงพร แก้วศิริ . (2544). รายงานการวิจัยโครงการการพัฒนาระดับสติปัญญาเด็กวัยต่างๆ ของประเทศ ระยะที่ 1 : การวิเคราะห์สถานการณ์ (p. 111). คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
15. ศรีเรือน แก้วกังวาล. (2544). ลักษณะบุคลิกภาพของนักศึกษาไทย 6 สาขาอาชีพ (กฎหมาย,คอมพิวเตอร์,

แพทยศาสตร์,มนุษยศาสตร์,วิศวกรรมศาสตร์และเศรษฐศาสตร์) จากการชี้วัดของ Myers Briggs Type Indicator (MBTI). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

16. Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development : experiments by nature and design. Cambridge, MA. : Harvard University Press.

